

‘Wij hebben met schade ende schande geleerd, dat die sigh in een schaep verandert vande wolven werd gegeten.’¹

Staatse onderhandelingen met het Engelse Gemenebest en het Engeland van Karel II (1658-1662).

Leiden, 23 september 2020

¹ Willem Nieupoort aan Johan de Witt, 25 december 1654. Nationaal Archief, Den Haag, Archief van Johan de Witt (hierna NA), 3.01.17, 1662.

Inhoudsopgave

Inleiding	p. 2
Hoofdstuk 1: Bergen van Goud en IJzer.	p. 8
Hoofdstuk 2: ‘Wy [wierden] voor boesem vrienden gehouden.’	p. 13
Het Traktaat van Marine	p. 14
De Noordse Oorlog	p. 18
Oranje en Stuart	p. 24
Conclusie	p. 29
Hoofdstuk 3: ‘ <i>Une pomme de discorde.</i> ’	p. 31
Navigatie, Commercie en Visserij	p. 33
De vrede met Portugal	p. 42
De educatie van Willem III	p. 47
Conclusie	p. 53
Conclusie	p. 54
Bronnen	p. 57
Bronnenuitgaven	p. 57
Literatuur	p. 59

Inleiding

‘On Tuesday May the 29. His Majesty [Karel II] made his Entrance into the City of London: and it is very remarkeable that Tuesdays are [...] to be observed in our Almanacks. It was on a Tuesday that my late Lord King Charls, Father to this present King, was beheaded. It was on a Tuesday that this King was born. It was on a Tuesday that he received the intelligence at Brussels, that a way was made for his inauguration in England. It was on a Tuesday that he came from Brussels to Breda. It was on a Tuesday he was Proclaimed King.’²

De bovenstaande inleiding op een lofdicht voor koning Karel II geeft een kort overzicht van de gebeurtenissen die de weg plaveiden voor de Restauratie van de Engelse monarchie in 1660. Na het onverwachte overlijden van *Lord Protector* Oliver Cromwell in september 1658 werd zijn zoon, Richard, aangesteld hem als beschermheer van het Gemenebest op te volgen. Desondanks bezat Richard *‘neither the resolve nor the ruthlessness to make a success of his inheritance.’*³ Hij genoot weinig vertrouwen van het leger en zag zichzelf genoodzaakt zijn positie over te dragen aan een nieuw parlement in mei 1659.⁴ Na een confrontatie tussen het nieuwe *Rumpparliament* en overgebleven aanhangers van Cromwell in de *New Model Army* werd door de bemiddeling van generaal George Monck⁵ de weg vrijgemaakt voor de terugkeer van het verbannen koningshuis in Engeland, Schotland en Ierland. Met Karels intrede in Londen en zijn uiteindelijke kroning op 23 april 1661 was de Restauratie een feit geworden: *‘De alom geminachte balling werd plotseling de alom geëerde monarch.’*⁶

Deze gebeurtenissen werden in geheel Europa op de voet gevolgd en gevierd. Ook in de Republiek werd interesse getoond in de Restauratie van de Engelse monarchie.⁷ Enerzijds voorzagen aanhangers van de Orangistische partij een teken van voorspoed in het aantreden van Karel II. Als broer van Maria Henriëtte Stuart (hierna Maria Stuart of Prinses-Royaal) en oom van Willem III, hoopten zij dat de koning invloed kon uitoefenen om de positie van zijn

² Anoniem, *Englands gratulation on the landing of Charles the Second, by the grace of God King [sic] of England, Scotland, France, and Ireland, at Dover* (Londen 1660) 2. Zie:

[http://gateway.proquest.com.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/openurl?ctx_ver=Z39.88-](http://gateway.proquest.com.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/openurl?ctx_ver=Z39.88-2003&res_id=xri:eebo&rft_id=xri:eebo:image:43504:2)

[2003&res_id=xri:eebo&rft_id=xri:eebo:image:43504:2](http://gateway.proquest.com.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/openurl?ctx_ver=Z39.88-2003&res_id=xri:eebo&rft_id=xri:eebo:image:43504:2). Volgens de Gregoriaanse kalender kwam Karel II aan op 8 juni.

³ C. Spencer, *Killers of the King: The men who dared to execute Charles I* (Londen 2015) 96.

⁴ Idem, 95-96.

⁵ George Monck vocht aan de royalistische kant. Na de burgeroorlogen schaarde de generaal zich achter Cromwell. Toen het Gemenebest uit elkaar dreigde te vallen, keerde Monck met zijn legers vanuit Schotland naar Londen terug en onderhandelde met Karel II. Zijn aandringen op een terugkeer naar een monarchie was beslissend voor de Restauratie. Zie: Idem, 97-103.

⁶ N. Japikse, *De verwickelingen tusschen de Republiek en Engeland van 1660-1665* (Leiden 1900) 1-3.

⁷ I. Broekman en H. Helmers, ‘Het hart des Offraers’ – The Dutch Gift as an Act of Self-Representation’, in: *Dutch Crossing*, vol. 31 (2007) 223-252, aldaar 233-234.

neef in de Republiek te verstevigen.⁸ Anderzijds vormde de Restauratie een bron van zorgen voor de Staatse factie. N. Japikse legt de vinger op de zere plek: de ‘leidende staatslieden’ moesten nu de balans opmaken voor ‘wat ze door hunne oogenschijnlijk zoo vriendschappelijke verhouding tot den Protector hadden bedorven.’⁹ Hoewel de diplomatieke betrekkingen tussen de Republiek en diens ‘zusterrepubliek’ niet innig waren geweest gedurende het *interregnum* (het uitbreken van de Eerste Engels-Nederlandse Oorlog [1652-1654] is hier het belangrijkste voorbeeld van), enige beledigingen aan het hof van Karel II waren niet uitgebleven. Zo hadden de Staten-Generaal op aanraden van Sir George Downing, vertegenwoordiger van het Gemenebest in de Republiek, in 1658 de hertog van Gloucester, de hertog van York¹⁰ en Karel II zelf toegang tot diens grondgebied ontzegd. Daarnaast weigerden de Staten-Generaal om Karel II het commando te geven over een aantal ‘Engelsche schepen, die tot hem zouden overkomen [...]’¹¹ Ten slotte had de Akte van Seclusie door Cromwell en de Staten van Holland gesloten wellicht kwaad bloed gezet. In deze geheime clause bij de Vrede van Westminster (1654) werd het Huis van Oranje het stadhouderschap van Holland en de positie van Kapitein-Generaal ontzegd.¹² Tot afschuw van de Orangistische partij werd Willem III hierdoor effectief ‘uitgesloten van de waardigheden, die zijne voorouders hadden bekleed.’¹³

Met deze gedane beledigingen vers in het geheugen, wedijverden de Staten met elkaar om de gunst van Karel II te verkrijgen. Hij werd door zowel de Staten van Holland als de Staten-Generaal uitgenodigd als gast onder hun hoede en op hun kosten in de Republiek te verblijven. Uiteindelijk werd besloten dat de Staten van Holland Karel II zouden ontvangen en dat de koning via Scheveningen naar Engeland zou reizen.¹⁴ Ter ere van de Restauratie van Karel II (waarschijnlijk om weer op goede voet te komen staan met het Engelse koningshuis) werd in de Resolutiën van de Staten van Holland een uitzonderlijk bedrag van 600.000 gulden opgenomen, waarmee onder andere de reis van Karel door de Republiek, een feest in het huidige Mauritshuis en andere ‘sortable schenkagien ende presenten’ bekostigd werden.¹⁵

Naast de festiviteiten vond men ook tijd om politieke zaken te bespreken. Op 26 mei ontving Karel II een aantal gedeputeerden van de Staten van Holland, waaronder De Witt. Gedurende deze audiëntie volgde een gesprek tussen de monarch en de raadpensionaris,

⁸ J.I. Israel, *The Dutch Republic, Its Rise, Greatness, and Fall 1477-1806* (Oxford 1998) 748.

⁹ Japikse, *De verwickelingen*, 3.

¹⁰ Dit zijn Hendrik en Jacobus Stuart.

¹¹ Japikse, *De verwickelingen*, 3-4.

¹² Broekman en Helmers, ‘Het hart des Offraers’, 235.

¹³ Japikse, *De verwickelingen*, 4.

¹⁴ H.H.R. Rowen, *John de Witt, grand pensionary of Holland, 1625-1672* (Princeton 1978) 442.

¹⁵ Broekman en Helmers, ‘Het hart des Offraers’, 229.

beschreven door de historicus Lieuwe van Aitzema als '[voorts] alles passeerende met groote beleeftheydt ende teecken en van vrientschap.'¹⁶ Ook H.H.R. Rowen's werk getuigt van onderling respect: '[De Witt] greeted Charles in French, in a speech carefully revised by [Abraham de] Wicquefort to assure adequate formality and the full panoply of rhetorical flattery due a king.'¹⁷ De raadpensionaris feliciteerde Karel II met zijn glorieuze en miraculeuze terugkeer en verontschuldigde zich voor het handelen van de Republiek ten tijde van het Gemenebest.¹⁸ Aangezien een vriendschap met Engeland altijd van belang was geweest voor de Republiek, zagen de Staten zich genoodzaakt 'eene goede verstandhouding met dat land te zoeken in den tijd, toen er geen koning heerschte [...]'.¹⁹ Met de terugkeer van de Stuarts was een verbond in het belang van beide staten. Karel antwoordde dat

*'Je suis entierement resolve faire une Alliance bien estroite avec cet Estat, & c'est pourquoy Messieurs, je serois jaloux si vous vouliez preferer l'amitie & l'Alliance d'aucun Prince, ou d'aucun Estat a la Mienne.'*²⁰

Op 2 juni vertrok Karel II naar Engeland. In eerste instantie leken de woorden die gewisseld waren gedurende verschillende audiënties geen loze beloften. Zo werd ambassadeur Nieupoort (na talloze verzoeken aan De Witt en de Staten-Generaal) verzocht terug te keren naar de Republiek.²¹ Hij werd vervangen door een buitengewone ambassade, bestaande uit Simon van Hoorn, Johan Lodewijk van Nassau (Heer van Odijk, Beverweerd en De Lek), Michiel van Goch en Joachim Ripperda te Farmsum.²² De intentie om een vriendschap op te bouwen was aanwezig, maar het was niet duidelijk of dit gerealiseerd kon worden. Dat De Witt in ieder geval een oogje in het zeil wilde houden en voor nu de nieuwe monarch te vriend wilde houden, blijkt onder andere uit een fragment van een brief aan Beverweerd: '[...] *car je crois que c'est*

¹⁶ L. van Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, in, ende omtrent de Vereenigde Nederlanden. Beginnende met het Jaer 1657, ende eyndigende met het Jaer 1633. Vierde Deel* (Den Haag 1669) 593. Zie: <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/aitzema/#page=0&accessor=toc&view=imagePane&source=4&size=532>.

¹⁷ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 444.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Japikse, *De verwickelingen*, 13.

²⁰ *Secrete Resolutien van de Edele Groot Mog. Heeren Staten van Holland en Westvriesland, genomen zedert den aanvang van der bediening van den Heer Johan de Witt [...]. Beginnende met den Jare 1653, en eindigende met den Jare 1668. Eerste deel.* (Utrecht 1717) 255. Zie:

<https://books.google.nl/books?id=NWBLAAAACAAJ&lpg=PP8&ots=yY4UV29Aoj&dq=secrete%20resolutien%20staten%20van%20holland&hl=nl&pg=RA2-PA253#v=onepage&q&f=true>.

²¹ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 448.

²² O. Schutte, *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland 1584-1810* (Den Haag 1976) 97-101. Zie:

<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/schutte/#page=2&accessor=toc&source=2>.

*entierement nosttre interest, que l'Angleterre ne retombe poict dans des nouveaux changements & des nouvelles revolutions.*²³

De diplomatieke verhouding tussen de Republiek en het Engelse Gemenebest enerzijds en het Engelse koningshuis anderzijds zijn al door verschillende historici bestudeerd. Denk hierbij aan de werken van Japikse, Geyl, Rowen en Israel, waarin de politieke oorzaken en gevolgen van de Restauratie in grote lijnen zijn uitgeplozen. Daarentegen bestaan er naar mijn weten geen studies over eventuele veranderingen in de gevoerde diplomatie van de Republiek met het Engelse parlement en het koningshuis dat haar in 1660 op volgde. Integendeel, een aantal van de eerder genoemde historici beaamt zelfs dat het herstel van Karel II nauwelijks tot geen invloed heeft gehad op de diplomatieke relaties tussen de twee zeemogendheden.²⁴ Betekent dit dat in deze periode geen veranderingen plaatsvonden in de diplomatieke verhoudingen tussen Engeland en de Republiek?

Dit lijkt mij onwaarschijnlijk. Met het overlijden van Cromwell en de terugkeer van de monarchie ontstond voor de Republiek een nieuwe mogelijkheid toenadering te zoeken tot Engeland. Niet alleen op economisch en militair gebied, maar ook op politiek terrein. Hoewel het De Witt grotendeels was gelukt de Engelse invloed op de Republiek te beperken, was dit met het herstel van Karel II teniet gedaan. Wederom moest getracht worden de politieke bemoeienis (met name via de familiale banden met Willem III) in te perken.²⁵

Hoewel de verhoudingen tussen de zeemogendheden na de terugkeer van Karel II snel verslechterden, hield dit niet in dat de Republiek wederom in een onderdanige rol kroop zoals zij gedurende regering van de Protector had gedaan.²⁶ In de ogen van De Witt had de Republiek niets te vrezen van de nieuwe regering. Dit komt naar voren in een brief van Jacques Auguste de Thou, de Franse ambassadeur in de Republiek, aan Kardinaal Jules Mazarin, waarin hij schrijft dat:

‘[De Witt] se relascha ensuite de me dire certaines paroles ambiques de la cour d'Angleterre, qui me firent cognoistre qu'il n'estoit pas hors d'esperance que le Roy d'Angleterre se relascheroit, et me dist assez ouvertement qu'on ne devoit pas attendre la mesme vigueur du gouvernement présent d'Angleterre que de celuy dy deffunct Protecteur [...].’²⁷

²³ De Witt aan Beverweerd, 30 juli 1660. NA, 3.01.17, 9.

²⁴ Geyl, *Oranje en Stuart*, 121.

²⁵ Rowen, *John de Witt, statesman of the "true freedom"* (Cambridge 1986) 90.

²⁶ Japikse, *De verwickelingen*, 154; 159.

²⁷ G. Groen van Prinsterer (ed.), *Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau*, II, V (Leiden 1841) 205-206.

Naar mijn mening had de Restauratie invloed op de betrekkingen tussen de Republiek en Engeland. De Staten-Generaal hoefden niet uit angst akkoord te gaan met nadelige voorwaarden om een oorlog te voorkomen. Het was mogelijk tegen de wensen van het Engelse koningshuis in te gaan en vast te houden aan specifieke principes. Er veranderde misschien niets aan de kwesties die vóór en na de Restauratie een bondgenootschap dwarsboomden, maar de houding van de Republiek ten opzichte van Engeland was anders dan vóór 1660. Dit blijkt onder andere uit de toenemende zelfverzekerdheid die de Staten-Generaal en de Staten van Holland toonden in de onderhandelingen over de toekomst van Willem III en de verschillende handelsverdragen.²⁸

De diplomatieke relaties tussen de Republiek en Engeland rondom de Restauratie vormen het onderwerp van dit eindwerkstuk. Samengevat betreft mijn vraagstuk het volgende: ‘Welke significante verschillen zijn te vinden in de diplomatieke houding van Johan de Witt ten opzichte van het Engelse Parlement vóór en het Engelse koningshuis na de Restauratie van 1660?’ Met ‘diplomatieke houding’ wordt zowel de (toon van de) diplomatieke onderhandelingen als het daaropvolgende buitenlandse beleid bedoeld. Door deze vraag te stellen probeer ik de (dis-)continuïteit te benadrukken in de verstandhouding tussen de twee zeemogendheden.

Ik maak hierbij gebruik van de correspondentie van De Witt, omdat hij rond deze tijd bestempeld kan worden als dé machtigste man in de Republiek. In de woorden van M.A.M. Franken: ‘Alleen al uit de belangrijkheid van de met hem gevoerde briefwisselingen kunnen we afleiden dat De Witt het grootste gezag heeft gehad in zake het buitenlands beleid en de diplomatie der Republiek.’²⁹ Dat De Witt zichzelf zag als een minister, simpelweg handelend uit de naam van zijn meesters, is zwak uitgedrukt.³⁰ Door zijn briefwisselingen met politieke leiders en ambassadeurs was De Witt overal van op de hoogte en kon hij vanwege zijn positie informatie wel of niet doorspelen aan de Staten van Holland. Zo kon de raadpensionaris invloed uitoefenen op het buitenlandse beleid van de Republiek. Aan de hand van de briefwisselingen tussen De Witt en de ambassadeurs kan een volledig beeld van de betrekkingen tussen de Republiek met Engeland geschetst worden.

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden is het eindwerkstuk opgedeeld in drie verschillende hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk zal voornamelijk dienen tot het bieden van

²⁸ Japikse, *De verwickelingen*, 159.

²⁹ M.A.M. Franken, *Coenraad van Beuningen's Politieke en Diplomatieke Activiteiten in de Jaren 1667-1684* (Groningen 1966) 26.

³⁰ De Witt aan Beverweerd en Van Hoorn (hierna ambassadeurs), 7 april 1662. NA, 3.01.17, 11.

context. Met name belangrijke gebeurtenissen die zich vóór de behandelde periode afspelen, waaronder de Engelse burgeroorlogen en de Eerste Engels-Nederlandse Oorlog, zullen hier worden toegelicht. In de volgende twee hoofdstukken worden de periodes vóór en na de Restauratie met elkaar vergeleken aan de hand van de twee Nederlandse gezantschappen van Nieupoort enerzijds en Beverweerd en Van Hoorn anderzijds. Daarbij zijn een drietal punten opgesteld waarmee deze periodes met elkaar vergeleken kunnen worden op basis van de correspondenties tussen De Witt en de ambassadeurs. Het tweede hoofdstuk gaat over de laatste ambtsperiode van Nieupoort van 1658 tot 1660 in het Gemenebest. Er wordt gekeken naar 1) het ‘Traktaat van Marine’, 2) de Noordse Oorlog en 3) Oranje en Stuart. In het derde hoofdstuk wordt de ambassade van Beverweerd en Van Hoorn van 1660 tot 1662 besproken aan de hand van de volgende punten: 1) Navigatie, Commercie en Visserij, 2) de bemiddeling van Engeland in de vredesonderhandelingen tussen de Republiek en Portugal en wederom 3) de opvoeding van Willem III. De bevindingen die worden opgedaan in deze hoofdstukken komen in de conclusie samen om een antwoord te formuleren op de eerder gestelde hoofdvraag.

Ten slotte zijn er een tweetal opmerkingen. Ten eerste moet vooropgesteld worden dat dit diplomatieke onderzoek niet valt onder *New Diplomatic History* (NDH). In dit vakgebied wordt de nadruk gelegd op de inhoud van de diplomatie, waaronder het doen en laten van de diplomaten zelf (*‘their methods, and their cultural, political and social milieux’*) en het ceremonieel vertoon daaromheen.³¹ Daarentegen is het niet de bedoeling om in dit onderzoek de betekenis van de gevoerde diplomatie tussen de Republiek en Engeland te benadrukken, maar het resultaat van die onderhandelingen te onderstrepen. Het gehanteerde bronmateriaal en het einddoel van dit onderzoek (namelijk of de Restauratie invloed had op de betrekkingen tussen de zeemogendheden) zorgen ervoor dat de aanpak van NDH minder geschikt is dan een traditionele onderzoeksmethode.

Ten tweede werd tijdens deze periode in de Republiek de Gregoriaanse kalender gehanteerd, terwijl men in Engeland zich hield aan de Juliaanse kalender. Dit houdt in dat in Engeland het nieuwe jaar begon op 25 maart en de kalender tien dagen achterliep op de Gregoriaanse variant. In dit werkstuk wordt alleen de Gregoriaanse kalender toegepast: dit betekent dat het nieuwe jaar begint op 1 januari en Juliaanse data die gehanteerd worden in literatuur en bronnen zijn omgerekend.

³¹ <https://newdiplomatichistory.org/about/> (23-09-2020).

Hoofdstuk 1: Bergen van Goud en IJzer.

Ruim elf jaar voor de Restauratie zag het politieke landschap van Groot-Brittannië er anders uit. Een combinatie van politieke, religieuze en sociale spanningen hadden de stroeve relatie tussen de Engelse koningen en het parlement op scherp gezet. Tijdens de regeerperiode van Karel I bereikte deze tendens een hoogtepunt als gevolg van een aantal zaken. Ten eerste lukte het Karel I om zonder het parlement te regeren en door het exploiteren van ‘*ancient kingly priviledges and customs*’ zijn financiën op orde te houden.³² Ten tweede verdacht men de monarch ervan een katholieke sympathisant te zijn, door zijn huwelijk met de katholieke Hentriëtta-Maria van Frankrijk en zijn strikte religieuze opvattingen. Ten slotte vormde het diep gewortelde wantrouwen tussen het parlement en Karel I het grootste knelpunt. Beiden verdachten elkaar ervan de macht te willen grijpen.³³ Na enige confrontaties tussen de kroon en het parlement werd Groot-Brittannië het strijdtoneel van royalistische en parlementaire legers gedurende de Eerste (1642-1645) en Tweede Engelse burgeroorlog (1648-1649). In 1646 gaf Karel I zich na tal van militaire mislukkingen over aan het Schotse leger, dat hem overdroeg aan het parlement. De onderhandelingen tussen Karel I en afgezanten van het parlement liepen spaak en een reeks aan royalistische opstanden in 1648 (waarmee de Tweede burgeroorlog van start ging) zorgden voor toenemende argwaan en frustratie jegens de koning onder de militaire leiding van de parlementaire factie.³⁴ Karel I werd schuldig bevonden aan hoogverraad en onthoofd. Zijn erfgenaam, Karel II, vluchtte naar het Europese vasteland.³⁵ De monarchie maakte plaats voor het Gemenebest, die in 1653 onder het gezag van Protector Oliver Cromwell kwam te staan.

Gedurende deze machtswisseling in Groot-Brittannië vond een soortgelijke politieke ontwikkeling plaats in de Republiek. Op 30 juli 1650 werden zes regenten uit verschillende prominente Hollandse steden door Willem II vastgezet op slot Loevestein. Daarnaast poogde de stadhouder Amsterdam over te nemen met een leger van 12.000 man. Door een samenloop van omstandigheden mislukte deze staatsgreep, maar moesten de Staten van Holland uiteindelijk hun verlies erkennen en akkoord gaan met de voorwaarden van Willem II. Toen de prins onverwachts overleed verschoven de machtsverhoudingen.³⁶ De staatsgreep had het

³² Spencer, *Killers of the King*, 1-2.

³³ Ibidem; B. Manning, ‘The Outbreak of the English Civil War’ in: R.H. Parry (ed.), *The English Civil War and after, 1642-1658* (Londen 1970) 1-21, aldaar 1-3. Er zijn meer oorzaken voor het uitbreken van de Engelse burgeroorlog zoals Manning in zijn artikel aangeeft (‘*the fear of papists, the sharp decline of trade and industry, and an upsurge of class-feeling and class-hostility.*’).

³⁴ Spencer, *Killers of the king*, 18.

³⁵ P. Geyl, *Oranje en Stuart 1641-1672* (Utrecht 1939) 111-112.

³⁶ L. Panhuysen, *De Ware Vrijheid: De Levens van Johan en Cornelis de Witt* (Amsterdam 2017) 98-103; 107.

wantrouwen van de Staten van Holland voor het stadhouderschap aangescherpt. Om een herhaling van de gebeurtenissen van 1650 in de toekomst te voorkomen ‘werd het ambt tandeloos gemaakt en uitgebeend, [...] Tegelijkertijd werd Holland sterker, omdat het zich de bevoegdheden toe-eigende die aan de stadhouder werden onttrokken.’³⁷ Willem III, die acht dagen na het overlijden van zijn vader geboren werd, werd uitgesloten van de ambten van zijn voorvaderen. De Loevesteinse of Staatse factie kwam aan het roer van de Republiek te staan. Vanaf 1653 zou dit gepersonifieerd worden door De Witt, als raadpensionaris van Holland. Dit vormde het begin van de ‘Ware Vrijheid’.

Met de ingang van dit Eerste Stadhouderloze tijdperk leek een toenadering tussen de Republiek en het Gemenebest mogelijk. Voor beide overheden, beseffende dat de republieken diverse overeenkomsten kenden op het gebied van staatsvorm, godsdienst en handelswezen, had het wegnemen van (economische) concurrentie en het bevorderen van de vriendschap tussen de twee staten prioriteit.³⁸ Al in januari 1651 werd de Engelse republiek door de Staten-Generaal erkend.³⁹ Spoedig daarna werd een Engelse ambassade gestuurd naar de Republiek, ‘om tusschen de beide op staatkundig en godsdienstig gebied zoo nauw verwante volken eene enge verbintenis tot stand te brengen.’⁴⁰ De Engelse afgezanten stelden een politieke unie voor. De republieken zouden gezamenlijk één gemenebest moeten vormen, naar het voorbeeld van de unie tussen Engeland en Schotland.⁴¹ Uit angst dat de Engelsen in zo’n verbond de boventoon zouden voeren en dat de Republiek haar ‘pas verworven zelfstandigheid vrijwillig zou moeten opgeven’⁴² poogden de Nederlandse vertegenwoordigers de spanningen tussen de twee staten te verminderen, zonder daadwerkelijk in te gaan op de politieke eisen van de Engelsen. Ontevreden met de uitkomsten van de onderhandelingen, keerde de Engelse ambassade zo spoedig als zij gekomen was huiswaarts.⁴³

In de spanne van één jaar veranderde de voorgenomen vriendschap tussen de Republiek en het Gemenebest in rivaliteit en vijandigheid. Nog in 1651 nam het Engelse parlement de beruchte Akte van Navigatie aan. In algemene termen hield deze wetgeving het volgende in:

‘Under the act it was permissible to import commodities into England only from the country of origin, or the port whence normally first shipped, and only in English

³⁷ Idem, 111.

³⁸ Japikse, *Johan de Witt* (Amsterdam, 1928) 46.

³⁹ C. Smit, *De Buitenlandsche Politiek van Nederland. Eerste Deel: De Republiek der Vereenigde Nederlanden* (Den Haag 1945) 79-80; Japikse, *De verwickelingen*, 36.

⁴⁰ Smit, *De Buitenlandsche Politiek*, 80.

⁴¹ J.I. Israel, *Dutch Primacy in World Trade, 1587-1740* (Oxford 1991) 207.

⁴² Japikse, *De verwickelingen*, 36.

⁴³ Israel, *The Dutch Republic*, 714.

*bottoms or those of that country or first port. Furthermore, henceforth all fish products and goods originating from outside Europe could be shipped to England only in English vessels.*⁴⁴

Daarbij faciliteerde de Akte van Navigatie ook een ‘*mounting interference [...] with Dutch shipping, on the high seas, by the English navy and privateers.*’⁴⁵ In de aanloop naar de Eerste Engels-Nederlandse Oorlog werden tal van Nederlandse handelsschepen door Engelse kaapvaarders ingenomen. Een tweetal Staatse gezantschappen die poogden de Engelse ‘tirannie’ op zee tot een halt toe te roepen en een oorlog met het Gemenebest te voorkomen waren tevergeefs.⁴⁶ Toen de vloten van beide republieken elkaar troffen in de Slag bij Dover en het Engelse parlement officieel op 31 juli 1652 de oorlog verklaarde kon de Republiek niets anders doen dan ten strijde te trekken tegen een voorgenomen bondgenoot.

In de Republiek overheersten twee visies het gedachtegoed rondom deze oorlog. Enerzijds vormde het voor orangisten de perfecte aangelegenheid Karel II te steunen en hem aan de macht te krijgen in Engeland. Als oom van Willem III kon de nieuwe monarch invloed uitoefenen in de Republiek en de prins weer zijn voorouderlijke functies laten bekleden. Anderzijds werd de oorlog door de Staatse factie beschouwd als een conflict tussen gelijken in religie en staatsvorm, maar waarin Engeland de militaire en strategische overhand bezat.⁴⁷ Dit komt tot uitdrukking in de *Saken van Staet ende oorlogh* van Lieuwe van Aitzema:

‘De Regeringh van Hollandt was wijser; considereerden wat voordeel de Engelsche soudē hebben. Een van de Ambassadeurs noch in Engelandt zijnde/ seyden; De Engelsche gaen tegens een gouden Berg aen: De onse ter contrarie tegen een Ysere.’⁴⁸

Dit betekende dat de Staten-Generaal hun beperkte middelen moesten inzetten om de Engelse oorlogsvloot af te weren en haar levensonderhoud te beschermen.⁴⁹ In eerste opzicht leken deze voordelen de Engelsen in de kaart te spelen. Volgens Israel wist de Republiek geen effectief antwoord te geven op de militaire en economische dominantie van Engeland in de Noordzee: ‘*The Dutch strategy of seeking out the main English battle fleet while at the same time*

⁴⁴ Israel, *Dutch Primacy*, 208.

⁴⁵ Israel, *The Dutch Republic*, 715.

⁴⁶ Israel, *Dutch Primacy*, 209.

⁴⁷ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 70-71.

⁴⁸ L. van Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, in, ende omtrent de Vereenigde Nederlanden. Beginnende met het Jaer 1645, ende eyndigende met het Jaer 1656, Derde Deel* (Den Haag 1669) 721. Zie: <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/aitzema/#page=0&accessor=toc&view=imagePane&source=3&size=931>.

⁴⁹ Israel, *Dutch Primacy*, 209-210.

*protecting their merchant fleets led to disaster.*⁵⁰ Op zee werden grote militaire verliezen geleden, terwijl de Engelse blokkades en kaapvaart een neergang van de Nederlandse handel en industrie tot gevolg hadden.⁵¹

Op den duur kende het sluiten van vrede voor beide staten een hogere prioriteit dan het voortzetten van de vijandigheden. Dit kwam tot uitdrukking in de benoeming van een viertal extraordinaris ambassadeurs, Hieronymus van Beverningk, Paulus van de Perre, Allard Jongestall en Nieupoort, om tot een vrede en een vriendschap te komen met het Gemenebest.⁵² Na hun eerste audiëntie werden de gedeputeerden geconfronteerd met de standvastigheid van de Engelsen. Volgens C. Smit waren '[de] eischen, welke Engeland aanvankelijk stelde, [...] zeer hoog en kwamen ten naastenbij overeen met die van vlak vóór den oorlog.'⁵³ De Engelse Raad van State presenteerde opnieuw het voorstel de twee republieken onder één gemenebest te verenigen. Om de economische concurrentie tussen de twee staten te verminderen en een terugkeer van Karel II via de Republiek te voorkomen, was Cromwell bereid de Akte van Navigatie te laten varen in ruil voor deze politieke unie. De Nederlandse gedeputeerden wezen dit voorstel van de hand, wederom uit angst de pas verworven soevereiniteit te verliezen.⁵⁴ Zonder militaire overwinningen op de Engelsen en het uitblijven van politieke omschakelingen in het Gemenebest, leek het sluiten van een gunstige vrede voor de Republiek ver weg. Ware het niet dat men in Engeland beducht was voor een toenadering van Holland en de andere provincies. Zo beschrijft Rowen dat John Thurloe, secretaris van de Engelse Raad van State, werd gewaarschuwd voor de mogelijkheid dat de voltallige Staten-Generaal zich zouden alliiëren met Karel II en Willem III tot generaal zouden benoemen bij het uitblijven van een vredesverdrag.⁵⁵

In hoeverre deze angst een rol speelde in de afzwakking van de Engelse eisen is onduidelijk. Desondanks verliepen de onderhandelingen aan het eind van 1653 nog altijd moeizaam en lag een vredesverdrag buiten het bereik van beide staten. Toen Cromwell op 28 november een conceptverdrag aan de ambassadeurs overhandigde uitten zij veel kritiek op de gestelde voorwaarden. Met name Artikel XII, dat de uitsluiting van de Prins van Oranje van 'de waardigheden van kapitein-generaal, stadhouder en admiraal'⁵⁶ inhield (later bekend als de Akte van Seclusie), schoot bij zowel de gedeputeerden te Londen, als de Staatse factie in de

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Idem, 210.

⁵² Schutte, *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers*, 97-98.

⁵³ Idem, 98; Smit, *De Buitenlandsche Politiek*, 100.

⁵⁴ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 201-203.

⁵⁵ Idem, 203.

⁵⁶ Smit, *De Buitenlandsche Politiek*, 101.

Republiek in het verkeerde keelgat. Het bleek echter een voorwaarde te zijn waar Cromwell niet van af wilde stappen.⁵⁷ Hoewel de Engelsen over de inhoud van het artikel geen compromissen wilden sluiten, waren zij wel bereid te onderhandelen over de vorm. Kort voor de terugkeer van de gedeputeerden naar de Republiek eind december 1653, werd hun nog een compromis voorgedragen door secretaris Thurloe: *'Article XII would be accepted without a mention of the prince of Orange by name, and it could go into a separate article apart from the main treaty.'*⁵⁸ Daarnaast eiste Cromwell alleen een garantie van de Staten van Holland dat de politieke en militaire macht nooit in handen zou vallen van Willem III of anderen die een betrekking hadden met enige erfgenamen van de Engelse troon.⁵⁹ Beseffende dat de Protector⁶⁰ alleen het vredesverdrag zou ratificeren indien garantie werd geboden dat Artikel XII zou worden nagekomen en anders de oorlog hervat zou worden, ging raadpensionaris De Witt overstag: de Akte van Seclusie werd als geheime clausule toegevoegd aan het uiteindelijke vredesverdrag.⁶¹

Op 15 april 1654 werd het akkoord in Londen ondertekend en op 22 april werd de Vrede van Westminster door de Staten-Generaal geratificeerd. Hoewel het verdrag en de Akte van Seclusie in de Republiek grote ontevredenheid tot gevolg had, brak op het internationale toneel een periode van rust en welvaart aan. Zelfs tussen de twee republieken leek de vijandigheid even verdwenen. Volgens Japikse was 'Cromwell [...] in den eersten tijd na den vrede één en al beleefdheid tegenover de Staten, vooral tegenover die van Holland.'⁶² De Staten, op hun beurt, probeerden koste wat kost de vrede met Engeland te bewaren.⁶³ Desondanks bleef de concurrentie tussen de staten bestaan en was het gauw gedaan met de onderlinge welwillendheid. Ware het niet dat Cromwell onverwachts in 1658 overleed, dan zou het 'bijna met zekerheid te voorspellen geweest zijn, dat eene tweede botsing van de beide zeemogendheden niet zoo lang zou zijn uitgebleven, als nu het geval is geweest.'⁶⁴

⁵⁷ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 205-206.

⁵⁸ Idem, 208-209.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ In december 1653 ontbond Cromwell het Engelse parlement. Daarna werd hij benoemd tot Lord Protector van het Gemenebest. Zie: Smit, *De Buitenlandsche Politiek*, 100; Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 207.

⁶¹ Idem, 212; Israel, *Dutch Republic*, 722.

⁶² Japikse, *De verwickelingen*, 38.

⁶³ Idem, 38-39.

⁶⁴ Idem, 40.

Hoofdstuk 2: ‘Wy [wierden] voor boesem vrienden gehouden.’⁶⁵

Na de Vrede van Westminster werd de buitenlandse politiek van de Staten-Generaal ingesteld op het voorkomen van nieuwe oorlogen, met name met Engeland. Rowen en Japikse beargumenteren dat door de overeenkomsten van beide staten op het gebied van religie en handelswezen, de betrekkingen na 1654 enigszins verbeterden. De Staten van Holland hoopten zelfs een triple alliantie tussen Engeland, Frankrijk en de Republiek op te zetten.⁶⁶ Het hield niet in dat de Staten zich geheel achter de Protector schaarden, maar wantrouwig bleven van zijn intenties: ‘*So long as the Protector could attack and not be defeated, it was vital not to offend him.*’⁶⁷ Daarom waarschuwde Nieupoort dat men de Nederlandse reputatie en subsistentie moest ophouden door ‘een vigoureuse esquipage te bevorderen’, want ‘wij hebben met schade ende schande geleerd, dat die sigh in een schaep verandert vande wolven werd gegeten.’⁶⁸

Het waren diezelfde overeenkomsten die een verdere toenadering tussen de Republiek en Engeland verhinderden. Door de oploeiende concurrentie tussen de Oost-Indische Compagnieën, Engelse kaapvaart, de toenemende jaloezie van Engelse kooplieden en de mislukte poging tot een triple alliantie bleef de situatie gespannen.⁶⁹ In deze periode, waarin beide staten de vriendschap met elkander probeerden te bevorderen en uiteindelijk weer in vijandigheid vervielen, bleef Nieupoort achter in Engeland als extraordinaris en, na december 1657, als ordinaris ambassadeur. Na een kort verlof keerde Nieupoort in augustus 1658 terug om de onderhandelingen tussen de Republiek en het Gemenebest voort te zetten.⁷⁰

Gedurende zijn ambassade van 1658 tot 1660 hield Nieupoort zich voornamelijk bezig met het opzetten van een scheepvaartverdrag tussen de staten, het zogenaamde Traktaat van Marine. Daarentegen werden de betrekkingen grotendeels gevormd door de oorlog die in 1658 uitbrak tussen Denemarken en Zweden. In dit conflict kwamen de Republiek en Engeland tegenover elkaar te staan, waardoor onderhandelingen over een traktaat en de bemiddeling in de Noordse zaken met veel moeite gepaard gingen. Daarbij bleef een mogelijke terugkeer van

⁶⁵ H. Scheurleer, *Brieven, Geschreven ende gewisselt tusschen de Heere Johan de Witt, [...] Ende de Gevolmaghtigden van den staedt der Vereenigde Nederlanden, [...]. Derde Deel. Behelsende de negociatien van de Heer W. Nieupoort, in Engelandt; Beginnende met den 18. December 1654 en eyndegende met den 29. May 1660* (Den Haag 1724) 52. Zie:

<https://books.google.nl/books?id=fWFLAAAACAAJ&hl=nl&pg=PP11#v=onepage&q&f=false>.

⁶⁶ Japikse, *Johan de Witt*, 137-138; Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 257-261. De Staten van Holland stapten snel van dit plan af, toen bleek dat Engeland en Frankrijk deelname van de Republiek in de oorlog tegen Spanje vereisten.

⁶⁷ Idem, 258.

⁶⁸ Nieupoort aan De Witt, 25 december 1654. NA, 3.01.17, 1662.

⁶⁹ Japikse, *Johan de Witt*, 137-139; Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 260-266.

⁷⁰ Schutte, *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers*, 97-98.

de Oranjes (en dus de Stuarts) een diplomatiek knelpunt vormen tussen de zeemogendheden.⁷¹ De politieke instabiliteit die in deze periode in Engeland de overhand nam had ook haar weerslag op de verstandhouding. Het overlijden van Oliver Cromwell, de abdicatie van zijn zoon en de aanloop naar de Restauratie maakten het voor Nieupoort onmogelijk in onderhandelingen te treden en veel van zijn brieven betrekken in deze periode dan ook verslagen van inheemse gebeurtenissen bij gebrek aan andere stof.

Het Traktaat van Marine

Volgens Japikse erkende De Witt in één van zijn missives dat Engelsen en Nederlanders, ‘soo ten opzichte van ’t humeur van de natie als voornaementlijk in consideratie dat sy met ons zijn luyden van eender neringe, tusschen dewelcke mitsdien nootsaeckelijk jalousie moet zijn.’⁷² Desondanks was het voor de Republiek van levensbelang om vaste allianties aan te gaan, waardoor na 1654 de betrekkingen met Engeland de buitenlandse politiek overheersten.⁷³

Vanuit deze redenatie hoopten de Staten-Generaal een Traktaat van Marine op te zetten. Hierin zouden knelpunten op het gebied van handel en navigatie die opgekomen waren tijdens de vredesonderhandelingen worden opgelost. Het was voornamelijk van belang dat hier het principe van ‘vrij schip, vrij goed’ aangehaald zou worden, wat inhield dat schepen niet zomaar doorzocht mochten worden.⁷⁴ Eind 1656 hadden de commissarissen van de Raad van State een concepttraktaat aan Nieupoort overhandigd, dat pas in 1657 door de Staten van Holland werd behandeld. Zij stelden enkele aanpassingen voor en hoopten dat de Protector wellicht overgehaald kon worden de Akte van Navigatie te herroepen. Het gehele jaar onderhandelde men over een Traktaat van Marine, zonder vooruitgang te boeken.⁷⁵

In 1658 arriveerde George Downing in zijn kwaliteit als Engelse resident in de Republiek. Tijdens zijn residentschap en latere ambassadeurschap liet hij zijn anti-Nederlandse gevoelens blijken en voerde hij op sluwe wijze de instructies van zijn meesters uit. Zowel in de Republiek als in Engeland werd Downing gewantrouwd.⁷⁶ Sinds zijn aankomst bestookte Downing de Staten-Generaal en de Staten van Holland met ‘scherpe memorien’ over de

⁷¹ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 260-261.

⁷² Japikse, *Johan de Witt*, 150.

⁷³ Ibidem; Rowen, *Johan de Witt, grand pensionary*, 271.

⁷⁴ Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, Derde Deel*, 1296-1297.

⁷⁵ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 261-263.

⁷⁶ Zo beschrijft Pepys Downing als ‘a perfidious rogue’ en ‘a most ungrateful villain.’ Zie: Samuel Pepys, Wednesday 12 March & Monday 17 March 1661/62, *The Diary of Samuel Pepys*. Zie: <https://www.pepysdiary.com/diary/1661/03/>; Nieupoort aan De Witt, 30 mei 1659. NA, 3.01.17, 1667.

Nederlandse kaapvaart op Engelse schepen, tot ergernis van velen.⁷⁷ Zijn invloed op de onderhandelingen moet zodoende niet onderschat worden.

Nieupoort probeerde na zijn terugkeer in Engeland opnieuw over het traktaat te onderhandelen. Ware het niet dat het overlijden van Oliver Cromwell en de aanval van Zweden op Denemarken de conferenties over een handelsverdrag overschaduwden.⁷⁸ De benoeming van Richard tot Protector was volgens De Witt het geschikte moment het Traktaat van Marine tot een besluit te brengen, aangezien de Protector ‘[inde] jegenwoordige conjuncture oock seer considerabel [sal] achten met een Staet van die consideratie als is dese, een formeel tractaet te mogen sluijten, [...]’.⁷⁹

Begin november informeerde De Witt naar de status van het traktaat. Nieupoort antwoordde dat de commissarissen beziggehouden werden door ‘Domestique affaires, [...]’, datse haer over geene andere connen verledigen.⁸⁰ In een gesprek met Downing over het vervolgen enkele scheepszaken, verkondigde De Witt de noodzaak van het Traktaat van Marine waardoor dergelijke ongemakken in de toekomst werden voorkomen. Downing zou alles in het werk stellen om het verdrag tot een besluit te brengen.⁸¹ In januari sprak Nieupoort met Thurloe over dergelijke zaken. Wanneer die procedures tot een succesvol einde waren gebracht, kon men spreken over andere aangelegenheden zoals het Traktaat van Marine.⁸²

In de eerste maanden van 1659 schreef Nieupoort nauwelijks over het traktaat. Wederom hadden binnenlandse aangelegenheden en de zaken in het Oosten voorrang op het sluiten van een handelsverdrag. Zodoende hield de ambassadeur zich bezig met de onderhandelingen over Zweden en Denemarken en met klachten van Engelse en Nederlandse kooplieden. Daarbij berichtte Nieupoort dat hij zijn best zou doen de buitenlandse commissievaart bij de Engelse regering aan te kaarten. Daarentegen kreeg hij alleen beloftes van Thurloe dat een plakkaat tegen kaapvaart uitgevaardigd zou worden.⁸³

De abdicatie van Richard Cromwell bracht naast onzekerheid ook mogelijkheden teweeg. De Witt schreef dat de vriendschap van de Staten-Generaal voor Engeland getoond moest worden, ondanks de mogelijke veranderingen die mochten optreden en wie ook het *Summum Imperium* zou bezitten. Niet alleen was het noodzakelijk een defensieve alliantie met

⁷⁷ De Witt aan Nieupoort, 8 november 1658. NA, 3.01.17, 7.

⁷⁸ Nieupoort aan De Witt, 16, 30 augustus & 15 september 1658. NA, 3.01.17, 1666.

⁷⁹ De Witt aan Nieupoort, 20 september 1658. NA, 3.01.17, 7.

⁸⁰ Idem, 1 november; Nieupoort aan De Witt, 15 november 1658. NA, 3.01.17, 1666.

⁸¹ De Witt aan Nieupoort, 22 november & 20 december 1658. NA, 3.01.17, 7. Het betreft hier drie schepen die door de Verenigde Oost-Indische Compagnie waren ingenomen bij Bantam. Zie: Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, Vierde Deel*, 299.

⁸² Scheurleer, *Brieven, Geschreven ende gewisselt, Derde Deel*, 526-527.

⁸³ Nieupoort aan De Witt, 21 februari & 25 april 1659. NA, 3.01.17, 1667.

Engeland en Frankrijk op te zetten, maar ook het Traktaat van Marine te bekrachtigen.⁸⁴ Bovendien moest de commissievaart op Nederlandse schepen bij de commissarissen aangekaart worden. De Witt had goede hoop dat een ‘solide vrundtschap tusschen beijde de natien’ kon worden opgericht, toen Downing bekende dat hij geen klachten meer had, ‘t’welck hij selfs [vertrouwde] noijt bij menschen memorie geschiedt te wesen, [...]’⁸⁵

Nieupoort rapporteerde dat de commissarissen alleen met de Republiek een verdrag wilden sluiten, omdat de zeemogendheden gelijke belangen hadden en Frankrijk gewantrouwd werd. De wereld was immers groot genoeg om de handel en scheepvaart te reguleren, zonder dat één van de staten daardoor benadeeld werd. De commissarissen toonden hun welwillendheid een alliantie met de Republiek op te richten om alle ongelegendheden die tussen de staten speelden op te lossen. Hiervoor was het noodzakelijk dat de Republiek en Engeland niet in conflict raakten in Noord-Europa.⁸⁶ Daarentegen was het de Noordse Oorlog die een toenadering tussen de zeemogendheden belette: het uitblijven van de ratificatie van het Haags Concert en de Engelse kaapvaart op (onder andere) Zweedse commissie deden De Witt vermoeden dat het onmogelijk was in vriendschap met het Gemenebest te leven.⁸⁷

In juli berichtte Nieupoort dat een extraordinaris ambassade naar de Republiek gestuurd zou worden om een verbond tussen de staten te bevorderen. De Witt zag hierin een teken van de oprechte intentie tot de versterking van de vriendschap met de Republiek en stelde enkele punten op waarop de onderhandelingen voortgezet konden worden. Ten eerste moesten de staten trachten een coalitie in naam en effect op te zetten. Ten tweede zou de Republiek zich nooit (in-)direct met het conflict tussen Engeland en Spanje inlaten. Ten slotte wilden de Staten-Generaal geen offensief verbond opzetten, ‘maer dat het werck moge werden aengeleijdt tot eene defensiva alliancie [ende] Marine [...]’⁸⁸ Daarbij ondervonden de Staten nog geen gevolgen van het plakkaat tegen kaapvaart en spoorde De Witt Nieupoort aan ‘te vigileren [gelijck] d’heer Downing t’anderen tijden alhier heeft gedaen tot dat dienthalven t’zijnen volcomen contentemente soodaenige ordre is gestelt dat men nu geene clachten ter werelt meer is [vernemende].’⁸⁹

Naar aanleiding van de ratificatie van het Haags Concert schreef De Witt dat de tijd rijp was de conferenties over een defensieve alliantie (inclusief het Traktaat van Marine) en over

⁸⁴ De Witt aan Nieupoort, 16 mei 1659. NA, 3.01.17, 8.

⁸⁵ Idem, 6 & 6 juni.

⁸⁶ Nieupoort aan De Witt, 6 & 9 juni 1659. NA, 3.01.17, 1667.

⁸⁷ De Witt aan Nieupoort, 13 & 27 juni 1659. NA, 3.01.17, 8.

⁸⁸ Nieupoort aan De Witt, 10 juli 1659. NA, 3.01.17. 1668; De Witt aan Nieupoort, 18 juli 1659. NA, 3.01.17, 8.

⁸⁹ Ibidem.

het plakkaat tegen kaapvaart door te zetten. Nieupoort antwoordde dat de commissarissen bezig waren met het opstellen van het plakkaat en stuurde een concept daarvan aan de raadpensionaris. Hoewel De Witt enige aanpassingen vereiste, hoopte hij dat het eindelijk afgehandeld kon worden.⁹⁰ Echter was in september geen besluit genomen en klaagde De Witt dat ‘de saecken van desen Staet soo weijnich ter harten werden genomen, daeruijt alhier bij velen conclusien werden geformeert, [...] watmen [vande] genegentheijdt van het jegenwoordige Parlement [...] soude hebben te [verwachten]; [...]’⁹¹

Door de gebeurtenissen in de Oostzee verslechterden de betrekkingen tussen de staten. De Witt berichtte dat Downing mocht onderhandelen over een defensieve alliantie, maar dat de raadpensionaris door de Engelse schending van het Haags Concert en het uitblijven van een besluit over de kaapvaart niet genegen was hierop in te gaan.⁹² Nieupoort zette de onderhandelingen voort, zoals blijkt uit de bijlages van zijn missive van 19 september. Daarentegen bestond onenigheid over enkele artikelen betreffende de vrije handel en het vrije gebruik van de zee in Oost-Indië en later over het verbieden van kaapvaart op buitenlandse commissie, waardoor het niet tot een besluit werd gebracht.⁹³ In oktober verzuchtte De Witt dat hij niet overtuigd was van de Engelse intenties en dat hij beducht was dat de Staten-Generaal ‘met die luijden naeder soude allieren die soo weijnich genegentheijdt betoonen om [...] naer te comen t’gunt waer toe zij bij tractaete sijn [verbonden]; [...]’⁹⁴ De conferenties over een defensieve alliantie zouden door De Witt worden afgewacht, tot hij ‘reële preuven, [ende] resoluter actien bespeurt sal hebben datmen van die zijde gesint is woordt te houden, [...]’⁹⁵

De confrontatie tussen het parlement en het leger bracht de onderhandelingen opnieuw in onzekerheid. De Witt hoopte dat de veranderingen aldaar geen nadelige gevolgen zouden hebben voor de Republiek en een sterkere vriendschap tussen de staten teweeg zouden brengen. Toen de regering in januari 1660 gestabiliseerd werd, geloofde De Witt dat de zaken in Noord-Europa en het tegengaan van kaapvaart misschien geresolveerd konden worden.⁹⁶ Echter was Nieupoort niet gerust gesteld dat de regering hersteld was, aangezien vele lieden hoopten op de restauratie van de monarchie. Hij concludeerde dat de situatie duidelijker zou worden wanneer Monck in Londen aankwam en zou een gelegenheid zoeken de belangen van de Republiek bij

⁹⁰ De Witt aan Nieupoort, 8, 22 & 29 augustus 1659. NA, 3.01.17, 8; Nieupoort aan De Witt, 13 augustus 1659. NA, 3.01.17, 1668.

⁹¹ De Witt aan Nieupoort, 5 september 1659. NA, 3.01.17, 8.

⁹² Idem, 26 september.

⁹³ Nieupoort aan De Witt, 19 & 26 september 1659. NA, 3.01.17, 1668; De Witt aan Nieupoort, 17 oktober 1659. NA, 3.01.17, 8.

⁹⁴ Idem, 10 oktober.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ De Witt aan Nieupoort, 23 januari 1660. NA, 3.01.17, 9.

de generaal te bevorderen.⁹⁷ Pas in april kreeg Nieupoort de mogelijkheid met Monck te spreken. Hij benadrukte dat een verdrag over het weren van kaapvaart twee keer door binnenlandse gebeurtenissen was verhinderd en dat dit uiteindelijk gesloten moest worden. Monck stemde geheel met de ambassadeur in, omdat dit in het voordeel van Engelse kooplieden zou zijn. Daarbij waren Nieupoort en Monck het eens dat een vriendschapsverdrag opgericht moest worden om ongelegenheden tussen de staten te voorkomen.⁹⁸

Toen bleek dat het herstel van Karel II onvermijdelijk was stelde Witt een defensieve alliantie tussen de Republiek, Engeland en Frankrijk voor. Enkele commissarissen kwamen Nieupoort verzekeren dat de regering ‘geene Alliantie ofte Vriendschap consideraebelder oordeelt, ende meer behertigt, als tusschen den Kooning van Groot-Britannien ende het Vereenigde Nederland.’⁹⁹ Daarbij werd Nieupoort verzekerd door ‘een persoon, die groote kennisse ende ervaerenheid heeft’ dat een triple-alliantie tussen de staten mogelijk zou zijn, maar dat de nadruk moest liggen op een verbond tussen de zeemogendheden. De ambassadeur berichtte dat hij de invloedrijkste personen trachtte te overtuigen van het belang van een defensieve alliantie, maar dat de Staten-Generaal beter een extraordinaris ambassade konden sturen, ‘dat in dese gelegenheit des tijds, in dewelcke men merckelicke veranderinge in de directie van saken alhier tegemoed siet, niets werde geresolveert tot naedeel van het Vereenigde Nederland.’¹⁰⁰

De Noordse Oorlog

Naast de onderhandelingen over een Traktaat van Marine werden de betrekkingen tussen de zeemogendheden op de proef gesteld door conflicten in Noord-Europa. Al voor 1658 trachtte de Republiek haar handelsbelangen in de Oostzee te beschermen door afwisselend Denemarken of Zweden te steunen. Het behoud van de vrede tussen de Noordse kronen was daarbij essentieel: een oorlog zou de machtsbalans verstoren waardoor veilige en goedkope handel onmogelijk zou zijn. De situatie werd gecompliceerd door de invloed van andere mogendheden. Engeland en Frankrijk verbonden zich met Zweden, terwijl Denemarken door Polen-Litouwen en de Habsburgse keizer werd gesteund. De Republiek zag zich hierin genoodzaakt Denemarken te ondersteunen, maar tegelijkertijd niet met Frankrijk en Engeland in een openlijke oorlog te raken.¹⁰¹

⁹⁷ Nieupoort aan De Witt, 23 januari & 6 februari 1660. NA, 3.01.17, 1669.

⁹⁸ Idem, 2 & 26 april. NA, 3.01.17, 1670.

⁹⁹ De Witt aan Nieupoort, 14 mei 1660. NA, 3.01.17, 9; Nieupoort aan De Witt, 14 mei 1660. NA, 3.01.17, 1670.

¹⁰⁰ Idem, 14, 19 & 21 mei 1660. NA, 3.01.17, 1670.

¹⁰¹ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 303; Japikse, *Johan de Witt*, 141.

Karel X, die in 1654 de troon besteeg, zag een mogelijkheid de Zweedse dominantie over de Baltische Zee verder uit te breiden en de handelsbelangen te beschermen. In 1655 verklaarde hij de oorlog aan Polen-Litouwen en viel Pruisen binnen. In de Republiek werd deze overname en vooral het beleg van Danzig met lede ogen aanschouwd: een totale Zweedse dominantie over de Baltische Zee was immers nadelig voor de Nederlandse handel.¹⁰² Beducht dat een openlijke oorlog tegen Zweden reacties zou uitlokken van Frankrijk en Engeland, stuurden de Staten-Generaal een vloot onder leiding van Jacob van Wassenaer-Obdam die bijdroeg aan het ontzet van Danzig. De Republiek en Zweden traden daarna in overleg over het Verdrag van Elbing, waarin eerdere verdragen werden hernieuwd en afspraken werden gemaakt voor de vrije vaart op Zweedse havens en de neutraliteit van Danzig.¹⁰³

Aangespoord door de toenemende verliezen van Karel X in Polen, verklaarde Frederik III van Denemarken de oorlog aan Zweden en verzocht de Staten-Generaal om steun.¹⁰⁴ Voordat de Staten hierop konden antwoorden ontvingen zij dramatisch nieuws. Karel X had zijn troepen uit Polen teruggetrokken en was in rap tempo opgetrokken tot Kopenhagen, waardoor Frederik III werd gedwongen de Vrede van Roskilde te ondertekenen. Denemarken verloor haar laatste grondgebied in Scandinavië (exclusief Noorwegen) en moest de Sont afsluiten voor vijandelijke oorlogsschepen.¹⁰⁵

Hoewel de onderhandelingen over het Verdrag van Elbing voortduurden, werden de Staten-Generaal eind augustus op de hoogte gebracht van de Zweedse oorlogsverklaring aan Denemarken en de belegering van Kopenhagen. Het deed de Staten van Holland (en later de Staten-Generaal) ertoe overgaan 'uut crachte [vande] alliancien, [ende] [verbonden] [verobligeert] te wesen den Coninck van Denemarcken [inde] [voorschreven] sijne ongelegentheidt [crachtichlijck] bij te springen, [...]'.¹⁰⁶ Er werd besloten een vloot onder leiding van Obdam naar Kopenhagen te sturen. Als de stad viel voor de vloot daar arriveerde, dan moest het de Nederlandse handelsbelangen in de Oostzee beschermen.¹⁰⁷

De Witt twijfelde niet dat deze gebeurtenissen buiten de kennis van de Protector hadden plaatsgevonden en hoopte dat Engeland en de Republiek gezamenlijk in dit conflict konden optreden. Dat De Witt wantrouwig was voor de Engelse reactie blijkt uit zijn verzoek aan Nieupoort om te rapporteren hoe de Protector op de Zweedse oorlogsverklaring had gereageerd.

¹⁰² R.I. Frost, *The Northern Wars: war, state and society in northeastern Europe, 1558-1721* (Harlow 2000) 164-167; 169.

¹⁰³ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 309-311; Japikse, *Johan de Witt*, 142-143.

¹⁰⁴ S.P. Oakley, *War and Peace in the Baltic 1560-1790* (Londen 1992) 87; Frost, *The Northern Wars*, 179-180.

¹⁰⁵ Idem, 179-181; Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 319-320.

¹⁰⁶ De Witt aan Nieupoort, 30 augustus 1658. NA, 3.01.17, 7.

¹⁰⁷ Idem, 2 september; *Secrete Resolutien, Eerste Deel*, 606-607.

Daarbij verzocht hij ‘goede informatie te mogen ontvangen wat navale macht den [hoochgemelte] Heere Protector [bijder] handt heeft, ofte in corten bijder handt soude connen krijgen.’¹⁰⁸

Nadat Obdam in november de Zweedse blokkade in de Sont doorbrak en Kopenhagen bereikte, ondernamen Frankrijk en Engeland actie. De Thou en Downing dienden eind november memories in, waarin zij meedeelden dat hun meesters bereid waren met de Staten-Generaal hun mediatie aan te bieden bij de Noordse koningen.¹⁰⁹ Daarentegen berichtte Nieupoort dat de Republiek juist op haar hoede moest zijn, aangezien men geneigd was Zweden te ondersteunen en daardoor een oorlog met de Republiek wilde riskeren. De Witt vernam zelfs dat voor de kust van Schotland een Engelse vloot klaarlag om af te varen. Op 6 november schreef Nieupoort dat inderdaad een aantal schepen onder Edward Montagu naar de Sont zou vertrekken.¹¹⁰ Het nieuws werd met verbazing ontvangen in de Republiek. Volgens De Witt leek het als of ‘ijets groots met Sweden mocht wesen geconcerteert, alhoewel alle uutterlijcke demonstratien, [ende] teekenen het contraire doen gelooven.’¹¹¹ Immers werd door de Engelsen beweerd dat de vloot alleen werd gestuurd om de vredesonderhandelingen kracht bij te zetten. Niet wetende wat Montagu of Karel X zou uitrichten als de Nederlandse vloot zou terugkeren, gaven de Staten van Holland Obdam het bevel in Denemarken te overwinteren.¹¹² Daarbij werd Nieupoort gevraagd de intenties van de Protector (door middel van de instructies van Montagu en de staat van de Engelse vloot) te achterhalen.¹¹³

Desondanks werden de conferenties met De Thou en Downing over de Noordse zaken voortgezet. De gezanten stelden voor dat de drie staten ambassades naar zowel Denemarken als Zweden zouden afvaardigen. De Staten-Generaal weigerden een ambassade naar Karel X te sturen voordat hij akkoord ging met hun bemiddeling. De Thou en Downing zouden aan hun collega’s in Zweden en Karel X schrijven en een officiële bevestiging vragen.¹¹⁴ Gedurende januari en februari ontvingen de gezanten geen antwoord op hun brieven, maar traden zij wel in overleg met De Witt over de inhoud van de vredesonderhandelingen. Zij concludeerden dat een verdrag op basis van de Vrede van Roskilde gesloten moest worden, met uitlating van het artikel betreffende vijandige oorlogsschepen. Daarbij moest Karel X overtuigd worden enkele

¹⁰⁸ De Witt aan Nieupoort, 30 augustus, 6 & 13 september 1658. NA, 3.01.17, 7.

¹⁰⁹ Frost, *The northern wars*, 182; Nieupoort aan De Witt, 11 oktober 1658. NA, 3.01.17, 1666; *Secrete Resolutien, Eerste Deel*, 630-632.

¹¹⁰ Nieupoort aan De Witt, 29 november & 6 december 1658. NA, 3.01.17, 1666; De Witt aan Nieupoort, 6 december 1658. NA, 3.01.17, 7.

¹¹¹ De Witt aan Nieupoort, 27 december 1658. NA, 3.01.17, 7.

¹¹² Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 323; *Secrete Resolutien, Eerste Deel*, 627.

¹¹³ De Witt aan Nieupoort, 10 & 24 januari 1659, NA, 3.01.17, 8.

¹¹⁴ Idem, 27 december 1658. NA, 3.01.17, 7.

voorwaarden te accepteren (de overgave van Trondheim en Bornholm aan Denemarken en een kwijtschelding van 400.000 rijksdaalders aan schadevergoeding) en hoopte De Witt het Elbingse traktaat in het vredesverdrag op te nemen.¹¹⁵

Vanaf april traden de gezanten officieel in overleg met enkele commissarissen van de Staten-Generaal, waaronder De Witt. Tijdens de eerste conferentie opperde De Thou dat de diplomatieke inspanningen te verdelen: de Franse en Engelse ministers zouden in Zweden aandringen op vredesonderhandelingen, terwijl de van de Republiek dat in Denemarken zouden doen. De commissie stelde voor dat de vredesvoorwaarden van te voren door de drie staten werden opgesteld, maar de gezanten wilden de Noordse koningen niet de wet voorschrijven. Daarbij stelde De Thou voor de Engelse en Nederlandse vloot in te houden, ‘om te [vermijden] alle sinistre toevallen die soo goeden werck souden connen troubleren.’¹¹⁶ Hoewel Downing en de commissie akkoord gingen met dit voorstel, bereikten zij geen overeenstemming over de te handhaven termijn. De resident suggereerde dat de vloten tot het eind van het jaar werden ingehouden, waarop de commissie reageerde dat de Republiek Denemarken moest kunnen bijstaan wanneer het bedreigd werd.¹¹⁷ Op 11 april schreef De Witt dat de problemen van het inhouden van de vloten en het vaststellen van de vredesvoorwaarden grotendeels waren opgelost: ten eerste werd de staten toegestaan, wanneer Denemarken of Zweden bedreigd werd, steun te verlenen door middel van de aanwezige vloten. Ten tweede werden alleen de eisen slaande op de belangen van de drie bemiddelaars van te voren opgesteld. De vredesvoorwaarden zouden door de ambassadeurs in Denemarken en Zweden behandeld worden. Als Karel X niet akkoord ging met deze voorwaarden, dan moest de Protector hem met vigeur aansporen.¹¹⁸

Er bleef onzekerheid bestaan over de Engelse intenties: doordat de Engelse vloot uiteindelijk was afgevaren en de Protector weinig deed de kaapvaart op Zweedse commissie tegen te gaan, concludeerde Nieupoort ‘dat de woorden die men geeft beter sijn als de innerlicke intentie.’¹¹⁹ Een week later berichtte De Witt dat men op het punt stond het verdrag te ondertekenen, maar dat het door Downing niet zover was gekomen.¹²⁰ De gezanten maakten bekend dat de Protector aanmerkingen had op de overeenkomst. Met name de weglating van

¹¹⁵ Idem, 24 januari & 14 februari 1659. NA, 3.01.17, 8; Nieupoort aan De Witt, 16 januari 1659. NA, 3.01.17, 1667.

¹¹⁶ De Witt aan Nieupoort, 4 & 4 april 1659. NA, 3.01.17, 8.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Idem, 11 april.

¹¹⁹ Nieupoort aan De Witt, 11 april 1659. NA, 3.01.17, 1667.

¹²⁰ De Witt aan Nieupoort, 18 april 1659. NA, 3.01.17, 8.

het Elbingse traktaat uit de ‘necessaire conditien’ en het voorstel de vloten voor drie weken geheel in te houden waren volgens De Witt absurd.¹²¹

Ondanks Downings tegenstribbelingen werd op 21 mei een akkoord bereikt. In dit Haags Concert werden de belangen van de bemiddelaars opgesteld (waaronder tolgeld en het Elbingse Traktaat) en werd afgesproken dat de staten hun steun zouden opgeven aan die partij die de vrede weigerde te tekenen.¹²² De Witt wenste ‘dat die gene die de regeringe aldaer sullen in handen hebben ofte krijgen het interest [vande] natie wat anders sullen vatten als tot noch toe is geschiedt,’ en dat Engeland gezamenlijk met de Republiek zou optreden.¹²³ Daarentegen bleef een Engelse ratificatie van het Haags Concert uit. In eerste instantie was de Raad van State, waarmee Nieupoort onderhandelde, ontbonden door de abdicatie van Cromwell. Pas toen nieuwe commissarissen benoemd waren konden de conferenties wederom plaatsvinden.¹²⁴ Tijdens zijn audiënties ondervond Nieupoort dat de commissarissen niet bereid waren het Haags Concert formeel te ratificeren, maar dat zij wel de artikelen in het traktaat zouden nakomen. Het bracht de Staten-Generaal in perplexiteit: hoe kon het traktaat immers worden nageleefd, als de bemiddelaars het niet eens waren over de artikelen?¹²⁵

De Thou, Downing en de gedeputeerden van de Staten-Generaal traden opnieuw in overleg over het Haags Concert. Op 24 juli kwamen zij onder andere overeen dat Denemarken en Zweden binnen vijftien dagen de voorwaarden uit de Vrede van Roskilde moesten accepteren. Indien één van de koningen hier niet mee instemde, dan werd het de Republiek en Engeland toegestaan hun vloten tegen de *refusant* in te zetten en hem tot vrede te dwingen.¹²⁶ Het succes van deze tweede overeenkomst werd opgevolgd door de ratificatie van het Haags Concert op 6 augustus. Hoewel Frederik III op den duur instemde met de overeenkomst, bleef Karel X de voorwaarden weigeren. De Witt achtte het noodzakelijk dat Engeland en de Republiek hun krachten moesten bundelen: de vloten moesten gereed worden gemaakt om tegen Zweden op te treden.¹²⁷

Het bericht dat Montagu zijn vloot had teruggetrokken uit de Sont kwam daardoor onverwachts. De overeenkomst van 24 juli werd daarmee verbroken. De Witt reageerde

¹²¹ Idem, 9 mei.

¹²² Idem, 22 mei; Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, Vierde Deel*, 384-386.

¹²³ De Witt aan Nieupoort, 23 mei 1659. NA, 3.01.17, 8.

¹²⁴ Nieupoort aan De Witt, 30 mei 1659. NA, 3.01.17, 1667.

¹²⁵ Idem, 9 juni; Nieupoort aan commissarissen van de Staten-Generaal, 10 juni 1659. NA, 3.01.17, 1667.

¹²⁶ Idem, 24 juli; Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, Vierde Deel*, 398.

¹²⁷ Nieupoort aan De Witt, 29 augustus 1659. NA, 3.01.17, 1668; De Witt aan Nieupoort, 12 september 1659. NA, 3.01.17, 8.

verwonderd: de Nederlandse vloot had de hele zomer stilgelegen en nu het moment daar was de Noordse zaken gezamenlijk te beslechten stond de Republiek er alleen voor.¹²⁸

Gedurende de laatste maanden van 1659 vond voornamelijk discussie plaats over de artikelen van het Haags Concert en de overeenkomst van 24 juli. Hoewel de raadpensionaris opgelucht had gereageerd dat Montagu niet op instructies van het parlement was vertrokken, hoopte hij dat die regering gauw ‘een goet getal oorloeschepen’ naar de Sont zou sturen.¹²⁹ Eveneens kwamen de onderhandelingen over een defensieve alliantie stil te liggen. De Witt bekende aan Nieupoort

‘dat ick soo doort’ abandonnement vande saecken in oosten [...], tot notoire infractie vande gemaecte conventien, [...] de gemoederen in soodaenige dispositie vinde dat ick mij niet wel soude derven inlaeten om die saecke, veel te bevorderen, [...].’¹³⁰

Nieupoort berichtte dat het parlement twijfelde een vloot terug te sturen maar dat het door ‘de fluctuerende Conditie vande Regeringe’ geen besluit had kunnen nemen. De ambassadeur vreesde dat de Republiek weinig assistentie van Engeland kon verwachten.¹³¹

Eind 1659 kwamen Zweden en de Republiek dichter tot elkaar: het Elbingse Traktaat werd voltrokken, maar ging pas officieel in toen de vrede tussen Denemarken en Zweden werd gesloten.¹³² De Witt verwachtte dat deze toenadering een gunstige invloed zou hebben op de vredesonderhandelingen en spoorde Nieupoort aan de Noordse zaken aan te bevelen bij de Engelse regering. Aangezien een nieuw parlement was benoemd, hoopte de raadpensionaris dat het bewogen konden worden Karel X tot vrede te dwingen.¹³³ Nieupoort werd verzekerd van de goede intenties van het parlement om gezamenlijk op te treden in de Noordse Oorlog. Desondanks had men ‘het hier soe druck, om de Regeringe te stabilieren, ende te versekeren tegens de woelerijen vande Rojalisten, [...], dat andere saken soe niet en werden behertigt.’¹³⁴

Op 11 maart 1660 werd De Witt geïnformeerd van het plotselinge overlijden van Karel X. Het had de weg geopend voor de vredesonderhandelingen tussen Denemarken en Zweden.¹³⁵ In de verwachting dat het traktaat op de bestaande voorwaarden niet gesloten kon worden, zochten de Staten-Generaal de hulp van Karel II.¹³⁶ Zodoende spraken De Witt en de koning

¹²⁸ Zie: Japikse, *Johan de Witt*, 161.

¹²⁹ De Witt aan Nieupoort, 19 september 1659. NA, 3.01.17, 8.

¹³⁰ Idem, 26 september.

¹³¹ Nieupoort aan De Witt, 26 september & 10 oktober 1659. NA, 3.01.17, 1668.

¹³² Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, Vierde Deel*, 436-437. Traktaat opgenomen in: Idem, 437-449.

¹³³ De Witt aan Nieupoort, 2 & 23 januari 1660. NA, 3.01.17, 9.

¹³⁴ Nieupoort aan De Witt, 20 februari 1660. NA, 3.01.17 1669.

¹³⁵ De Witt aan Nieupoort, 12 maart 1660. NA, 3.01.17, 9; Japikse, *Johan de Witt*, 163.

¹³⁶ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 332-333.

tijdens zijn verblijf in Den Haag over de Noordse Oorlog. Op het verzoek van de raadpensionaris om Denemarken te ondersteunen antwoordde de koning dat

*‘C'est de la derniere Justice qu'on n'abandonne pas le Roy de Dannemarcq, que l'on a si mal Traitté tant outrage, & je montreray qu'ayant tant souffert moy mesme je suis resolu de proteger les miserables.’*¹³⁷

De garantie van Karel II bleek niet nodig. In juni werd de vrede van Kopenhagen tussen Denemarken en Zweden gesloten.¹³⁸

Oranje en Stuart

In het eerste hoofdstuk kwam aan bod hoe het overlijden van stadhouder Willem II de verhoudingen tussen de staats- en prinsgezinden had veranderd. De Staten van Holland hadden de stadhoudelijke bevoegdheden naar zich toetrokken en Willem III effectief van zijn ambten verstoten. De orangistische factie had, door een gebrek aan eensgezindheid en samenwerking tussen Maria Stuart, haar schoonmoeder, Prinses-Douairière Amalia van Solms, en de Friese stadhouder Willem Frederik van Nassau-Dietz, geen krachtige reactie kunnen bieden op de handelingen van Holland.¹³⁹

Tijdens de Eerste Engels-Nederlandse Oorlog werd de stilte rondom de ‘designatie’ van Willem III doorbroken.¹⁴⁰ Volgens Israel hadden de geleden verliezen en de ‘*mounting gloom*’ in 1652 en 1653 een ‘*anti-regent, Orangist sentiment*’ tot gevolg.¹⁴¹ In verschillende steden in de Republiek braken orangistische rellen uit. Hoewel Holland zelf ook verdeeld raakte over de verheffing van de prins, sloot een meerderheid van de steden zich aan bij de Loevesteinse factie.¹⁴² De Staten van Holland konden met behulp van diplomatieke en militaire inspanningen het orangistische sentiment in de provincie grotendeels onder de duim krijgen. Holland wist zijn positie te verstevigen, terwijl andere provincies verdeeld raakten over de benoeming van Willem III en de oorlog met Engeland.¹⁴³

De verheffing van de prins had een mogelijk verbond van Oranje en Stuart tegen het Gemenebest tot gevolg, waardoor een voortzetting van de oorlog onvermijdelijk werd. Vanuit

¹³⁷ *Secrete Resolutien, Tweede Deel*, 255-256.

¹³⁸ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 333.

¹³⁹ Dit is vooral te wijten aan de onderlinge ruzies tussen de twee prinsessen betreffende (de opvoeding van) Willem III. W. Troost, *Stadhouder-koning Willem III: een politieke biografie* (Hilversum 2001) 37-38.

¹⁴⁰ In zijn missiven duidde De Witt de benoeming van Willem III tot zijn voorouderlijke ambten aan met ‘designatie’.

¹⁴¹ Israel, *The Dutch Republic*, 717.

¹⁴² *Idem*, 721.

¹⁴³ *Idem*, 719-720.

deze redenatie wees raadpensionaris De Witt een voorstel van Karel II om ‘syn eygen Persoon in de Compagnie van de Vloote van desen Staet te hazarderen, by soo verre haer Hoog [Mogende] deselve souden willen toevoegen eenige Schepen van Oorloge onder des selfs Standaert; [...]’ af:¹⁴⁴ ‘*Such action would tie the Dutch perpetually to the king’s cause and make the war “endless”.*’¹⁴⁵ Daarbij zagen de Staten van Holland geen voordelen in een versteviging van de banden tussen de Engelse royalisten en de prinsgezinden in de Republiek.¹⁴⁶ Eén laatste aspect was de heersende onenigheid tussen de orangistische leiders. Hoewel Amalia van Solms en Willem Frederik uit zichzelf orangistische bewegingen aanspoorden, bleef een samenwerking achterwege. Opnieuw was de reactie op deze gebeurtenissen halfslachtig en werd niets bereikt voor Willem III.¹⁴⁷

Ook de Vrede van Westminster bleek de Oranjes en Stuarts niet gunstig gezind. Enerzijds waren de Staten-Generaal akkoord gegaan met een voorwaarde waarin de Stuarts en hun aanhangers de toegang tot het grondgebied van de Republiek werd ontzegd.¹⁴⁸ Daarbij was in het verdrag een ‘temperament’ opgenomen. Het was door De Witt aangeboden als compromis voor een complete uitsluiting van de Oranjes van de stadhoudelijke bevoegdheden voorgesteld door Cromwell. Het hield in dat een Prins van Oranje deze ambten mocht bekleden, maar dat iedereen die een dergelijke functie verkreeg een eed op het vredesverdrag met Engeland moest afleggen. Ook hier hadden de Staten-Generaal zich bij neergelegd, niet wetende dat Cromwell onderling met De Witt de ‘Oranjekwestie’ op een andere manier had opgelost.¹⁴⁹

De Protector was niet tevreden over het temperament, maar hij had het ‘aanvaard als het beste wat van de zes provinciën te verkrijgen was, [...]’¹⁵⁰ In het geheim onderhandelden Cromwell en De Witt over een clause, waarin alleen de Staten van Holland zouden toestemmen met de Akte van Seclusie. Het dreigement dat de Protector het vredesverdrag alleen zou ratificeren als de Staten haar woord gaven dat de akte in die provincie gehandhaafd zou worden en indien men deze belofte niet na zou komen het verdrag nietig zou laten verklaren, bleek effectief.¹⁵¹ Op 28 april, na de ratificatie van de vrede door de Staten-Generaal, werd de Akte van Seclusie door De Witt in het geheim voorgelegd aan de Staten van Holland. Hoewel

¹⁴⁴ *Secrete Resolutien, Eerste Deel*, 6-7.

¹⁴⁵ Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary*, 73.

¹⁴⁶ Israel, *The Dutch Republic*, 720.

¹⁴⁷ Japikse, *Prins Willem III*, 46-47.

¹⁴⁸ *Idem*, 48.

¹⁴⁹ Geyl, *Oranje en Stuart*, 103-104.

¹⁵⁰ *Idem*, 104.

¹⁵¹ *Idem*, 104-106.

een eerste reactie voornamelijk kritiek opleverde, zagen de meeste gedeputeerden de noodzaak ervan in.¹⁵² De raadpensionaris verkreeg toestemming van de Staten van Holland om de verwoording van de akte op te stellen en aan de Hollandse ambassadeurs te versturen:

‘omme het effect van de voorgeroerde Tractaten metter daet te genieten, mitsgaders omme de selve ten goede van beyde de Natien eeuwig-duyrende te maeken, [...] gelyk de selve verklaren by desen, dat haer Edele Groot [Mogende] nimmermeer den gemelten Heere Prince van Orange, ofte yemandt van des selfs Linie sullen verkiesen tot Stadhouder of Admirael van hare Provincie nochte toe-staen voor soo veel het advis van hare Provincie aengaet, dat de selve oyt werden geligeert tot het Capitainschap-Generael over de Militie van de Generaliteyt, [...]’¹⁵³

De ambassadeurs werden geïnstrueerd het document niet meteen aan Cromwell te overhandigen, in de hoop dat hij akkoord zou gaan met het temperament in plaats van de akte.¹⁵⁴

Hoewel de inhoud van deze vergaderingen niet werd prijsgegeven aan andere provincies, bereikte het nieuws van de uitsluiting van Willem III de publieke kringen. Toen de vrede met Engeland officieel werd gesloten, werd de akte aangekaart door de Staten-Generaal.¹⁵⁵ Friesland diende een protest in tegen de daden van Holland en eiste dat de ambassadeurs teruggeroepen werden om verantwoording af te leggen. Een meerderheid van de Staten sloot zich aan bij Friesland, maar zij volgde niet dezelfde handelswijze.¹⁵⁶ Zeeland en Gelderland schaarden zich achter de propositie van Friesland, terwijl Utrecht voordroeg dat Holland zijn resoluties die de Generaliteit betroffen openbaarde. Alleen Groningen stelde voor de ambassadeurs in Engeland te instrueren de documenten betreffende Willem III niet te overhandigen.¹⁵⁷

De protesten werden aangewakkerd door Maria Stuart en Amalia van Solms, die gezamenlijk een memorie bij de Staten-Generaal en de Staten van Holland indienden om de Akte van Seclusie te verwerpen. Het verzoek van de prinsessen leidde ertoe dat de Staten van Holland opnieuw instructies aan de ambassadeurs gaven Cromwell te overtuigen van het temperament. Daarentegen rapporteerden de ambassadeurs dat de Protector voet bij stuk bleef houden en de akte niet wilde laten varen.¹⁵⁸

¹⁵² Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 215-217.

¹⁵³ *Secrete Resolutien, Eerste Deel*, 136-137.

¹⁵⁴ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 217.

¹⁵⁵ Idem, 218-219.

¹⁵⁶ Geyl, *Oranje en Stuart*, 106.

¹⁵⁷ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 219-220.

¹⁵⁸ Idem, 220; 224.

In juni droegen de Staten-Generaal Holland op aan het eerdere verzoek van Utrecht te voldoen. Het moest de resoluties betreffende Willem III en een kopie van de akte zelf openbaar maken.¹⁵⁹ Voordat Holland hieraan voldeed, had De Witt enkele brieven naar de ambassadeurs gestuurd. Hij waarschuwde hen voor nieuwe instructies van de Staten-Generaal, waarin de ambassadeurs werd verzocht de akte niet aan Cromwell te overhandigen. De Witt wees erop dat deze correspondentie waarschijnlijk te laat zou aankomen en de zaken al geregeld zouden zijn. In een andere missive, uit naam van de Staten van Holland, vermeldde de raadpensionaris dat men verwachtte dat de Staten-Generaal hen zouden opdragen de Akte van Seclusie terug te sturen. De Witt verzocht een teruggave van het document, indien het nog niet was overgeleverd. Van Beverningk en Nieupoort begrepen de hint en overhandigden de akte op 10 juni aan de Protector.¹⁶⁰

Opnieuw kreeg Holland kritiek te verduren. Daarentegen boden de andere provincies en de prinsgezinden wederom geen effectief verzet door een gebrek aan eensgezindheid. Alleen Friesland en Zeeland spraken zich geheel uit tegen de akte, terwijl andere provincies verdeeld raakten. Want hoezeer men verlangde naar de designatie van Willem III, Holland had met de akte een einde kunnen maken aan een oorlog die de Republiek zoveel schade had toegebracht.¹⁶¹ De prinsgezinden hadden na de overhandiging van de akte weinig kunnen inbrengen. De prinsessen waren niet tevreden met de uitkomst, maar hadden zich voorlopig hierbij neergelegd.¹⁶² De orangistische factie stond machteloos: sommige prinsgezinden, waaronder Willem Frederik, vestigden hun hoop op invloeden uit het buitenland, terwijl anderen hun heil zochten bij de Loevesteinse factie.¹⁶³

De vrede en de Akte van Seclusie hadden de Oranjes en Stuarts buitenspel gezet. Volgens Geyl vormde de periode van 1654 tot 1660 ‘de tijd van de meest volledige vernedering van alle twee de vorstelijke huizen.’¹⁶⁴ Het vormde ook de tijd waarin de connectie tussen de vorstenhuizen nauwelijks invloed uitoefende op de diplomatieke verhouding tussen de Republiek en het Gemenebest, aangezien dat was ‘opgelost’ in het vredesverdrag. Het betekende niet dat de vorstenhuizen zich volledig van buitenlandse diplomatiek onthielden. In 1655 verbond Engeland zich met Frankrijk en had het de oorlog aan Spanje verklaard. Karel II, in de hoop zijn herstel te bespoedigen, sloot in 1656 een pact met de Spaanse koning en verzocht

¹⁵⁹ Idem, 224-225.

¹⁶⁰ Idem, 225-226; Geyl, *Oranje en Stuart*, 109.

¹⁶¹ Israel, *The Dutch Republic*, 723-725; Geyl, *Oranje en Stuart*, 107-109.

¹⁶² Japikse, *Prins Willem III*, 50.

¹⁶³ Geyl, *Oranje en Stuart*, 108-109; 112.

¹⁶⁴ Idem, 112.

diens regering de Staten-Generaal bij het conflict te betrekken. De Republiek zag geen heil in dit voorstel: het had al haar krachten moeten inzetten tegen Zweden. Daarbij hoopten de Staten-Generaal niet opnieuw in een oorlog met Engeland te raken, wat de zowel de situatie in de Oostzee als de lopende onderhandelingen over het Traktaat van Marine in gevaar bracht.¹⁶⁵

Hoewel de connectie tussen Oranje en Stuart de verstandhouding tussen de staten tot 1654 belemmerde, kwam het daarna nauwelijks meer aan bod. Dit blijkt uit de correspondentie tussen Nieupoort en De Witt. Van 1658 tot 1660 zijn geen brieven geschreven over Willem III. Missiven met betrekking tot Karel II zijn schaars en bestaan voornamelijk uit geruchten of verslagen van gebeurtenissen in aanloop naar de Restauratie. Zo berichtte Nieupoort op 22 augustus over een gerucht dat rond ging in Engeland

‘datter omtrent de veertigh schepen in het Vereenigde Nederland, ende meest in Zeeland wierden gereedt gemaect, om Charles Stuart (soe se spreecken) met eenigh volck over te brengen, datse wel wisten, dat den selven van Brussel was vertrocken, ende dat hij geruisselick ijets voor had.’¹⁶⁶

Na het antwoord van de raadpensionaris, dat de Staten van Zeeland hier niets vanaf wisten, kwam het onderwerp niet meer ter sprake.¹⁶⁷

In 1660 en met de Restauratie in aantocht namen De Witt en Nieupoort een ander standpunt in. In maart berichtte de ambassadeur dat een aantal officieren aan Monck hadden verkondigd ‘liever haer laetsten droppel bloed souden wagen’ dan een terugkeer van de koning toe te staan.¹⁶⁸ Ruim een maand later verzochten enkele royalisten Nieupoort de Staten-Generaal aan te schrijven met het voorstel dat Karel II zijn herstel mocht afwachten in Breda. De ambassadeur had geantwoord dat een politieke stabilisering noodzakelijk was om de vriendschap tussen de twee staten te bevorderen en dat de Staten-Generaal ‘altijds willig ende bereid waeren geweest, alle goede Officien te contribueeren tot een Recommoment tusschen den Kooning ende het Parlement.’¹⁶⁹ De Witt hoopte niet alleen dat men in zou stemmen met Nederlandse bemiddeling, maar dat een defensieve alliantie met zowel Engeland als Frankrijk kon worden opgezet en daarom spoorde hij Nieupoort aan de heren aldaar te polsen.¹⁷⁰ Mediatie was niet nodig aangezien het herstel van Karel II imminent was, maar er gingen wel stemmen op voor een nauwe vriendschap. Echter werd de ambassadeur ook meegedeeld ‘dat den

¹⁶⁵ Geyl, *Oranje en Stuart*, 113-114.

¹⁶⁶ Nieupoort aan De Witt, 22 augustus 1659. NA, 3.01.17, 1668.

¹⁶⁷ De Witt aan Nieupoort, 29 augustus 1659. NA, 3.01.17, 8.

¹⁶⁸ Nieupoort aan De Witt, 19 maart 1660. NA, 3.01.17, 1669.

¹⁶⁹ Idem, 23 april.

¹⁷⁰ De Witt aan Nieupoort, 7 en 14 mei 1660. NA, 3.01.17, 9.

Kooning ende de principaelste Ministers van sijne Majesteit, mogen bejegend werden met sodaenigen Civiliteit, ende demonstratie van oprechte goede geneegenheid, dat alle voorige quaede impressien mogen weg-genoomen werden.¹⁷¹

Conclusie

Al na het overlijden van Oliver Cromwell en de abdicatie van Richard kwam men meer te spreken over het sluiten van een ‘nauwen ende vertrouwen Alliantie [...], als tuschen twee distincte Staten ende Natien can werden opgericht.’¹⁷² Zo merkte Nieupoort op

‘[...], dat men de tegenwoordige gelegenheit dient waer te nemen, om het Tractaet de Marine tot een besluit te brengen, ende om het Vredens Tractaet in April 1654 gesloten te confirmeren. In het welke men mischijen oock ten aensien vande *Acte of trade* ende anders wat lijdelicker voet soude connen obtineren.’¹⁷³

De onderhandelingen werden voornamelijk tegengehouden door de politieke instabiliteit in het Gemenebest en door de economische concurrentie van de staten. Werden de conferenties niet uitgesteld door inheemse ongelegenheden, dan werden zij wel gedwarsboomd door onenigheid over de zaken in Noord-Europa of tegenstrijdige handelsbelangen. De onzekerheid die hierdoor teweeg werd gebracht is van grote invloed geweest op de betrekkingen tussen de Republiek en Engeland.¹⁷⁴

Tijdens Nieupoorts ambassade bezat de Noordse Oorlog de hoogste prioriteit, hier werd immers het meeste over geschreven. De conferenties over het Traktaat van Marine en het daaraan verbonden plakkaat tegen kaapvaart waren onderhevig aan de gebeurtenissen in de Oostzee, met name toen de Engelse vloot uit de Sont vertrok en daarmee het Haags Concert schendde. Daarentegen had het uitblijven van finale resoluties over de bescherming van de handelsbelangen ook invloed op de betrekkingen tussen de zeemogendheden. De Witt klaagde meermaals dat Engeland zijn geneegenheid voor de Republiek in Noord-Europa moest tonen en door een besluit te nemen over de defensieve alliantie en het Traktaat van Marine. Daarbij moet het belang van de connectie tussen Stuart en Oranje niet ontken worden. Hoewel in de correspondentie tussen De Witt en Nieupoort nauwelijks werd gesproken over Willem III, schreven zij wel over (geruchten over) Karel II wiens mogelijk herstel een dreiging voor het Gemenebest vormde.

¹⁷¹ Nieupoort aan De Witt, 14 mei 1660. NA, 3.01.17, 1670.

¹⁷² Idem, 10 juli 1659. NA, 3.01.17, 1668.

¹⁷³ Idem, 29 augustus.

¹⁷⁴ De Witt aan Nieupoort, 12 maart 1660. NA, 3.01.17, 9.

Met de Restauratie leken de betrekkingen tussen de Republiek en het Engelse koninkrijk hartelijker te worden dan zij ooit met het Gemenebest waren geweest. De gedane zaken met Cromwell behoorden tot het verleden en stonden een goede verstandhouding tussen de zeemogendheden (nog) niet in de weg.¹⁷⁵

¹⁷⁵ Geyl, *Oranje en Stuart*, 121-122.

Hoofdstuk 3: ‘*Une pomme de discorde.*’¹⁷⁶

De Staten-Generaal werden op 14 mei op de hoogte gesteld van Karels restauratie door Maria Stuart en hoewel het nieuws pas enkele dagen later door Nieupoort werd bevestigd, schoten de Staten meteen in actie. Zij stuurden enkele gedeputeerden om Karel II te feliciteren met zijn herstel.¹⁷⁷ Ook de Staten van Holland stuurden een delegatie

‘pour faire connoistre au Roy de la Grand Bretagne l’affection de cette Province, pour la personne de Sa Majesté & pour toute la maison Royale, pour uy resmoigner la joye & la satisfaction qu’ils avoient de voir les dispositions presque infallibles, qui l’alloient remettre dans le thrône de ses ancestres, & pour l’asseurer de la forte inclination qu’ils avoient à faire avec elle, & avec ses Royaumes, sous son autorité, une alliance ferme & indissoluble, pour la conservation mutuelle des interests communs de son Estat & de cette Republique; [...].’¹⁷⁸

Daarnaast nodigden de Hollandse afgevaardigden de koning uit via Holland terug te keren naar Engeland. Karel II accepteerde de uitnodiging van de Staten en verzekerde Beverweerd dat hij naar Den Haag zou vertrekken.¹⁷⁹ Tijdens zijn verblijf werden de gewoonlijke, wederzijdse garanties van genegenheid en dankbaarheid gegeven en gesproken over de nog te nemen diplomatieke hordes om de goede verhoudingen tussen de twee zeemogendheden te bevorderen.¹⁸⁰ De Staten-Generaal waren van het sentiment het ‘zoo goed begonnen werk voort te zetten’ en besloten een buitengewone ambassade naar Engeland te sturen.¹⁸¹ Beverweerd, Van Hoorn, Ripperda en Van Goch werden tot leden van deze ambassade aangewezen. Alhoewel de ambassadeurs relatief snel waren aangewezen, duurde het opstellen van hun instructies door onenigheid tussen de provincies veel langer. Om de Staten-Generaal op de hoogte te houden en Karel II te verzekeren van hun goede intenties, vertrok Beverweerd in juni naar Engeland. Zijn collega’s kwamen in november aan in Londen.¹⁸²

In grote lijnen kan men spreken van drie kwesties die de betrekkingen tussen de Republiek en Engeland verzuurden na de Restauratie. Het betreft de concurrentie op het gebied

¹⁷⁶ Beverweerd aan De Witt, 11 maart 1661. NA, 3.01.17, 1745.

¹⁷⁷ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 442.

¹⁷⁸ Abraham de Wicquefort, *Relation en forme de journal, du voyage et séjour, Qe Le Serenissime et Tres-Puissant Prince Charles II Roy de la Grand Bretagne, &c. A fait en Hollande, depuis le 25. May, jusques au 2 Juin 1660* (Den Haag 1660) 7-8. Zie:

<https://books.google.nl/books?id=NOVjAAAACAAJ&hl=nl&pg=PA7#v=onepage&q&f=false>.

¹⁷⁹ Beverweerd aan De Witt, 16 mei 1660. NA, 3.01.17, 2830.

¹⁸⁰ Wicquefort, *Relation en forme de journal*, 91-92.

¹⁸¹ Japikse, *De verwickelingen*, 41.

¹⁸² Beverweerd vormde een brug tussen de prinsgezinde en staatsgezinde partijen. Geboren als een bastaard zoon van Prins Maurits, schuwde de heer van Beverweerd niet relaties aan te gaan met de Loevesteinse factie en orangisten (met name rondom Maria Stuart). Daarbij gaf het huwelijk tussen zijn dochter en de zoon van James Butler, de Hertog van Ormond, Beverweerd aanzien aan het Engelse hof. Zie: Idem, 42-44.

van handel en scheepvaart, de vredesonderhandelingen tussen de Republiek en Portugal, en de educatie van Willem III. Hoewel deze onderwerpen de boventoon voerden in de conferenties en later uitgebreid aan bod zullen komen, zijn er andere factoren die enige aandacht vereisen.

Tijdens zijn eerste conferenties ondervond Beverweerd de genegenheid die zij hadden voor de Republiek en de hoop die zij koesterden voor een toenadering tussen de twee staten. Daarentegen werd hem een waarschuwing gegeven: de gemaakte afspraken moesten zowel voor het binnenland als het buitenland gelden en hier kon alleen onderhandeld worden uit naam van de koning en de kroon. Met name het tweede deel van deze waarschuwing is interessant. De heren hadden namelijk uit geruchten vernomen dat in de Staten-Generaal discussie was ontstaan over de uitvoering van de onderhandelingen met Engeland. Terwijl de meeste provincies de voorkeur gaven alleen met de koning in overleg te treden, hadden de Staten van Holland voorgesteld zowel met de koning als met het parlement te onderhandelen. De heren verzekerden Beverweerd dat dit niet de bedoeling was. De ambassadeur, die niet op de hoogte was van dit onderwerp, verklaarde op zijn beurt dat deze discussie mogelijk was opgekomen in het licht van de omgang met eerdere regeringen.¹⁸³ De Witt, aan wie Beverweerd het gesprek rapporteerde, antwoordde dat een dergelijke discussie niet had plaatsgevonden. Het lag geheel in het eigen belang en het welvaren van zijne Majesteit om op de voorgestelde manier te onderhandelen. De verspreiding van dergelijke geruchten waren kenmerkend voor de diplomatieke betrekkingen tussen de Republiek en Engeland vanaf juni 1660.

Daarbij zorgden de gelijktijdige onderhandelingen tussen de Republiek en Frankrijk voor argwaan in Engeland. Sinds de Restauratie hoopten de Staten-Generaal een defensieve alliantie met beide landen afzonderlijk te sluiten en in het beste geval te komen tot een triple-alliantie.¹⁸⁴ Daarentegen heerste in Engeland ‘*une grande animosité contre la France*,’ en spraken zelfs van oorlog.¹⁸⁵ Niet alleen leek het sluiten van een triple-alliantie onmogelijk, het beïnvloedde de lopende conferenties tussen Engeland en de Republiek. Zo sprak De Witt in juli 1660 de geruchten tegen dat de Staten-Generaal in geheime onderhandelingen waren getreden met Frankrijk tegen ‘*la religion reformée en ce Roijaume*.’¹⁸⁶ De raadpensionaris betreurde het dat kwade zielen Karel II een slechte indruk probeerden te geven van de intentie van de Staten van Holland ‘*sur un point qui concerne l’honneur et la sécurité de sa [Majesté]; [...]*.’¹⁸⁷ In februari 1661 gaf Van Hoorn te kennen dat de Engelse ministers jaloers waren op de

¹⁸³ Beverweerd aan De Witt, 9 juli 1660. NA, 3.01.17, 1744; Japikse, *De verwickelingen*, 45.

¹⁸⁴ Japikse, *De verwickelingen*, 58-59.

¹⁸⁵ Beverweerd aan De Witt, 16 juli 1660. NA, 3.01.17, 1744.

¹⁸⁶ De Witt aan Beverweerd, 16 juli 1660. NA, 3.01.17, 9.

¹⁸⁷ Idem, 23 juli 1660.

conferenties met Frankrijk. De Witt antwoordde dat alleen een verdrag met Frankrijk gesloten zou worden, als overeenstemming gevonden kon worden met Engeland. Volgens de raadpensionaris zouden de onderhandelingen met Frankrijk een traktaat met Engeland niet in de weg moeten staan, maar in de praktijk was dit wel het geval.¹⁸⁸

Ten slotte bleek het verleden een hindernis te vormen. Beverweerd informeerde De Witt dat het uitblijven van een officiële ambassade tot veel ergernis aan het hof had geleid. Geruchten deden de ronde dat de Staten-Generaal niet geneigd waren een alliantie te sluiten en dat gedurende de onderhandelingen met Cromwell in 24 uur een ambassade gereed was gemaakt. Het antwoord van De Witt, dat het toen een half jaar duurde om het gezantschap op te zetten, leek even de gemoederen te bedaren.¹⁸⁹ Daarentegen bleef men gedurende de onderhandelingen vergelijkingen trekken met de situatie ten tijde van Cromwell. Het verleden (hoe deze ook vervormd werd door deze geruchten) speelde toch een belangrijkere rol dan de Staten-Generaal hadden gehoopt.¹⁹⁰

Hoewel tijdens het verblijf van Karel II in Holland vele complimenten en verzekeringen waren gegeven, bleek dat over te zijn toen de koning zijn plaats op de troon innam. De concurrentie die opkwam tijdens de onderhandelingen tussen de Republiek en de eerste Stuart koningen enerzijds en de *Commonwealth* anderzijds, stak ook onder de herstelde monarchie de kop op. Wederom vormden de kwesties die vóór de Restauratie de verhoudingen tussen de Republiek en Engeland dwarsboomden onderwerpen van discussie. De Restauratie had de verhoudingen tussen de Republiek en Engeland niet verslechterd, maar ook niet verbeterd.¹⁹¹

Navigatie, Commercie en Visserij

Heel even had het geleken alsof de Restauratie een nieuw begin in de betrekkingen tussen de Republiek en Engeland had ingeluid. Een verzoek van Karel II aan de Staten van Holland hem een lening van 2 miljoen pond te verschaffen werd door De Witt zorgvuldig aangepakt.¹⁹² Daarentegen ontstonden gauw kwesties die een verdere toenadering verhinderden. Zo berichtte Beverweerd op 24 september dat hij had geprobeerd de koning ervan te weerhouden in te stemmen met een hernieuwing van de Akte van Navigatie uit 1651.¹⁹³ De Witt antwoordde dat het voorval de Hollandse steden verontruste en dat zij niet geneigd waren een lening aan Karel

¹⁸⁸ De Witt aan Van Hoorn, 25 februari 1661. NA, 3.01.17, 10.

¹⁸⁹ Beverweerd aan De Witt, 27 augustus en 29 oktober 1660. NA, 3.01.17, 1744; De Witt aan Beverweerd, 5 november 1660. NA, 3.01.17, 9.

¹⁹⁰ Japikse, *De verwickelingen*, 57-58.

¹⁹¹ Geyl, *Oranje en Stuart*, 122.

¹⁹² Beverweerd aan De Witt, 14 september 1660. NA, 3.01.17, 1744; De Witt aan Beverweerd, 24 september 1660. NA, 3.01.17, 9.

¹⁹³ Beverweerd aan De Witt, 24 september 1660. NA, 3.01.17, 1744.

II te verschaffen indien hij geen genegenheid voor de Republiek (en specifiek voor Holland) toonde.¹⁹⁴

Een andere kwestie, van een groter gewicht dan de Akte van Navigatie, was een wetsvoorstel over de bescherming van de Engelse visserij dat in het Lagerhuis werd behandeld. Het hield in dat geen enkele ‘vreemdeling’ binnen 10 mijl van de Engelse kust mocht vissen. Terwijl de Akte van Navigatie de Engelse koopvaardij bevorderde, moest deze *bill* de Engelse visserij beschermen tegen buitenlandse (voornamelijk Nederlandse) invloeden.¹⁹⁵ De Witt zag niet in hoe Engeland dit wetsvoorstel kon doorvoeren, zonder in moeilijkheden te raken met de Republiek. Daarom spoorde hij de ambassadeurs aan alle middelen in te zetten om te voorkomen dat dit wetsvoorstel door het Hogerhuis werd aangenomen.¹⁹⁶

In deze verslechterende omstandigheden vond in december de eerste conferentie plaats tussen de commissarissen van Karel II en de Nederlandse ambassadeurs. Om tot een spoedig einde te komen hadden de gezanten hun instructies omtrent het sluiten van een defensieve alliantie voor de commissarissen opengesteld.¹⁹⁷ Desondanks raakten de vertegenwoordigers in verhitte discussies over de voorwaarden die hierin vervat waren. Niet alleen konden zij het niet eens worden over de garantie van ‘mutuele assistentie, defensie ende conservatie vande Landen, Steden ende Plaetsen,’ het toonde ook hoezeer de twee staten van mening verschilden over zaken als navigatie, commercie en visserij.¹⁹⁸ Beide partijen handelden naar hun eigen belang (‘of liever staatsbelang’) waardoor zij hierover geen overeenstemming konden bereiken.¹⁹⁹

De betrekkingen tussen de Republiek en Engeland werden ook op de proef gesteld door de rivaliteit tussen de VOC en de *East India Company*. Na de Restauratie waren enkele zaken die in eerste instantie opgelost waren met de Vrede van Westminster weer opgerakeld. Het betreft de restitutie van het eiland Pouleron (tegenwoordig Run) en de Ambonese Moord.²⁰⁰ Daarbij werden volgens de ambassadeurs dagelijks klachten bij de koning ingediend door lieden, ‘die voorgeven dat sij [vande] Nederlanders sijn beschadicht, sonder dat sij daer van bij maniere van Rechtspleginge vergoedinge connen become; [...].’²⁰¹

Eind februari hadden de ambassadeurs weinig hoop dat een defensieve alliantie tussen de zeemogendheden (laat staan een triple-alliantie met Frankrijk) tot stand zou komen. Enkele

¹⁹⁴ De Witt aan Beverweerd, 1 oktober 1660. NA, 3.01.17, 9.

¹⁹⁵ Japikse, *De verwickelingen*, 70-71.

¹⁹⁶ De Witt aan ambassadeurs, 14 januari 1661. NA, 3.01.17, 10; Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 449-450.

¹⁹⁷ Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, Vierde Deel*, 605-612.

¹⁹⁸ Idem, 606; Japikse, *De verwickelingen*, 80-84.

¹⁹⁹ Japikse, *De verwickelingen*, 84-85.

²⁰⁰ Idem, 86-89; Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 452.

²⁰¹ Ambassadeurs aan De Witt, 14 januari 1661. NA, 3.01.17, 1745.

weken later berichtte Van Hoorn dat de commissarissen wederom een defensieve alliantie op basis van de instructies hadden afgewezen.²⁰² De ministers hadden een artikel ingediend, waarin werd voorgesteld om in plaats van een alliantie een vriendschapsverdrag te sluiten. Hierdoor zouden alle belemmeringen vermeden worden.²⁰³ Uiteindelijk overhandigden de commissarissen een eigen concept-artikel aan de ambassadeurs, waarin een defensieve alliantie was opgenomen. Zij stelden voor dat de Republiek zou bijdragen aan de bescherming van Duinkerke, mocht Engeland in oorlog raken met Spanje. Artikelen over de navigatie, visserij en commercie waren eruit gehaald.²⁰⁴

De Staten-Generaal zagen geen heil in een alliantie zonder handelsvoordelen en instrueerden de ambassadeurs dat zij nog één poging moesten ondernemen een traktaat op te zetten op basis van eerdere instructies (zij het met enige aanpassingen).²⁰⁵ Anders moest men onderhandelen over een vriendschapsverdrag door middel van een hernieuwing van enkele verdragen en specifiek het Entrecours of de *Intercursus Magnus*: een handels- en vriendschapsverdrag gesloten tussen Hendrik VII van Engeland en Filips de Schone van Bourgondië in 1496.²⁰⁶ Door middel van de garantie van dit verdrag bestond volgens De Witt geen noodzaak de rechten aangaande de visserij van Engeland af te dwingen.²⁰⁷

De commissarissen overhandigden dertien preliminaire artikelen aan de ambassadeurs, waarna men kon aanvangen met de onderhandelingen over een alliantie.²⁰⁸ Hierop reageerden de ambassadeurs dat de Staten-Generaal desnoods een vriendschapsverdrag wilden sluiten aan de hand van eerder gesloten traktaten (waaronder het Entrecours). In reactie daarop verklaarden de commissarissen dat eerst aan de preliminaire artikelen voldaan moest worden voor men kon onderhandelen over een nieuw traktaat. Daarbij ontvingen de ambassadeurs een nieuw concept-traktaat waarin een aantal vriendschapsverdragen werden hernieuwd, behalve het Entrecours.²⁰⁹

Op aandringen van Beverweerd en Van Hoorn, kwamen de Staten van Holland bijeen om de preliminaire artikelen en het concept verdrag te behandelen. In een missive van 6 mei kaartte De Witt aan dat de Staten-Generaal nooit over de dertien artikelen als ‘preliminair’ konden handelen. Daarentegen hadden de ambassadeurs door het document terug te sturen de

²⁰² Van Hoorn aan De Witt, 25 februari & 11 maart 1661. NA, 3.01.17, 1745.

²⁰³ Japikse, *De verwickelingen*, 98.

²⁰⁴ Van Hoorn aan De Witt, 18 maart 1661. NA, 3.01.17, 1745; Japikse, *De verwickelingen*, 98.

²⁰⁵ Idem, 99-101.

²⁰⁶ M. Depreter, ‘Autour de l’Intercursus magnus (24 février 1496). Le rôle de la noblesse « bourguignonne » dans les négociations avec l’Angleterre’, in: *Publications du Centre Européen d’Etudes Bourguignonnes*, vol. 58 (2018) 275-292. Zie: <https://doi-org.ezproxy.leidenuniv.nl/2443/10.1484/J.PCEEB.4.2019015>.

²⁰⁷ De Witt aan Van Hoorn, 25 maart 1661. NA, 3.01.17, 10.

²⁰⁸ Idem, 8 april.

²⁰⁹ Japikse, *De verwickelingen*, 102-105; Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 451.

indruk gewekt bij de Engelse ministers dat de Staten-Generaal bereid waren over deze artikelen te praten. De raadpensionaris drong erop aan dat de impertinentie ervan aangeduid moest worden en dat de ambassadeurs moesten achterhalen of Karel II bereid was een verdrag te sluiten indien deze preliminaire artikelen niet nageleefd werden.²¹⁰

De Witt spoorde Beverweerd en Van Hoorn aan de commissarissen te polsen in hoeverre zij de eisen van de Staten konden toekennen in een vriendschapsverdrag. Daarbij uitte de raadpensionaris zijn verlangen dat het Entrecours hernieuwd werd.²¹¹ Pas in juni antwoordden de commissarissen dat zij alleen omtrent de scheepvaart iets konden toegeven. Men zag in dat een defensieve alliantie door kwesties als navigatie, commercie en visserij niet mogelijk was. In plaats daarvan werd onderhandeld over een vriendschapsverdrag waardoor deze netelige probleemstukken vermeden konden worden.²¹²

De commissarissen overhandigden een eigen concept dat grotendeels was gebaseerd op het vredesverdrag van 1654, maar zonder de artikelen aangaande de oorlog. Daarbij waren aanvullingen gemaakt over de restitutie van Pouleron, de Ambonese Moord en de uitlevering van de rechters van Karel I. De kwesties van handel en scheepvaart werden nauwelijks benoemd: men was vrij om met beide staten handel te drijven, maar de bestaande wetgeving moest daarbij worden nageleefd.²¹³

Hoewel de ambassadeurs aandrongen op een hernieuwing van het Entrecours werd dit steevast door de commissarissen geweigerd. Het was immers ‘niet meer obligatoir,’ aangezien de Staten-Generaal niet de hertog van Bourgondië hadden ‘gesuccedeert’.²¹⁴ Daarbij kon Karel II niet met het Entrecours instemmen, omdat het artikelen bevatte die de Engelsen eerder aan de Republiek hadden geweigerd.²¹⁵ Ook ondervonden de ambassadeurs in particuliere gesprekken dat men de preliminaire artikelen niet wilden laten varen, ‘maer seer sullen blijven [ingeeeven] dat tot affdoeninge van wedersijts gepretendeerde schaden, en [voornamelijck] van die vande Oost Indische [Compagnie] een voet soude mogen werden geraemt buijten den ordinaris wegh van Justitie, [...]’²¹⁶ De Witt begreep dat men geen vriendschapsverdrag kon afdwingen en dat de Staten-Generaal niet aan Karel II konden weigeren wat zij aan Cromwell hadden toegestaan, ‘maer echter moeten wij ons blijven beklaegen dat het seer verre affgaet

²¹⁰ De Witt aan ambassadeurs, 6 mei 1661. NA, 3.01.17, 10; Japikse, *De verwickelingen*, 108.

²¹¹ De Witt aan ambassadeurs, 6 & 13 mei 1661. NA, 3.01.17, 10.

²¹² Ambassadeurs aan De Witt, 17 juni 1661. NA, 3.01.17, 1745; Japikse, *De verwickelingen*, 109-110.

²¹³ Japikse, *De verwickelingen*, 110.

²¹⁴ Aitzema, *Saken van staet en oorlog, Vierde Deel*, 753.

²¹⁵ Japikse, *De verwickelingen*, 111.

²¹⁶ Ambassadeurs aan De Witt, 24 juni 1661. NA, 3.01.17, 1745.

[vande] liberaele toeseggingen die't sijne [Majesteijt] alhier [sijnde] beliefft heeft aen ons te doen.'²¹⁷

In deze context kan de terugkeer van Downing als extraordinaris ambassadeur gezien worden als (een poging tot) de voortzetting van de buitenlandse politiek van Cromwell door Karel II.²¹⁸ Dat Downing met deze opdracht naar de Republiek werd gestuurd, blijkt uit een gesprek van De Witt met de ambassadeur. Tijdens dit bezoek had Downing hem een brief van Edward Hyde (graaf van Clarendon en kanselier van Karel II) overhandigd, waarin hij schreef dat De Witt zijn beloftes niet was nagekomen en dat daardoor een verdrag was uitgebleven. De raadpensionaris reageerde dat de Staten-Generaal aan alle eisen van Karel II hadden voldaan, maar dat de Engelsen hun woord niet hadden gehouden. Downing, in een poging de redenatie van Clarendon te verdedigen, maakte aanspraak op de Engelse soevereiniteit over de zee, waardoor zij in ernstige discussies raakten.²¹⁹ Downing verzekerde dat Karel II begreep dat de Republiek '[gerustelijck] [most] blijven continueren in onse traffijcq, navigatie, [ende] visserije,' en dat dit ook onder deze regering het geval zou blijven.²²⁰

Ondanks Downings verzekeringen zagen de ambassadeurs het succes van hun ambassade somber in. Door de vastzittende onderhandelingen hadden de Staten-Generaal in eerste instantie toegezegd dat de ambassadeurs mochten terugkeren als Karel II naar Portugal zou vertrekken om zijn aanstaande bruid op te halen. In de hoop dat voor die tijd een verdrag werd gesloten, werden nieuwe instructies opgesteld aan de hand van het Engelse concept.²²¹ De Staten van Holland lieten via De Witt weten dat de ambassadeurs niet mochten vertrekken, als zij een kans zagen het verdrag op basis van hun instructies te sluiten.²²²

Beverweerd en Van Hoorn werden opgedragen de artikelen aangaande Pouleron en de Ambonese Moord uit te lichten. Deze zaken waren immers opgelost in het vredesverdrag van 1654 en dienden niet heropend te worden. Ook moesten zij zich uitspreken over een andere voorwaarde betreffende het instellen van zogenaamde commissarissen-deciseurs. Het hield in dat net zoals in 1654 scheidsrechters in Londen werden aangesteld om lopende pretenties (vooral in Oost-Indië tussen de compagnieën) buiten de Admiraliteiten te behandelen. Indien deze artikelen niet uit het traktaat gehaald werden, dan was het volgens De Witt noodzakelijk de onderhandelingen af te snijden.²²³ Hoewel de ambassadeurs berichtten dat Karel II aan

²¹⁷ De Witt aan ambassadeurs, 15 juli 1661. NA, 3.01.17, 10.

²¹⁸ Japikse, *De verwickelingen*, 116-118; Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 451-452.

²¹⁹ *Idem*, 452.

²²⁰ De Witt aan ambassadeurs, 24 juni 1661. NA, 3.01.17, 10.

²²¹ *Idem*, 22 juli.

²²² *Idem*, 5 augustus; Japikse, *De verwickelingen*, 163.

²²³ De Witt aan ambassadeurs, 5 augustus 1661. NA, 3.01.17, 10.

vertegenwoordigers van de EIC had toegezegd geen traktaat met de Republiek te sluiten, ‘ten sij haer werde gegeven behoorlijcke satisfactie van haer pretensien’, was de koning bereid hen op het punt van de commissarissen-deciseurs tegemoet te komen: alle pretenties vóór 1659 werden vernietigd en de Nederlandse commissarissen hoefden niet naar Londen te komen.²²⁴ Deze toenadering werd door de Staten-Generaal beantwoord met een voorstel, waarin alle pretenties binnen drie maanden schriftelijk zouden worden overgeleverd en dat beide regeringen zouden bijdragen aan het oplossen van deze zaken. Wanneer geen overeenstemming gevonden kon worden, dan zou een pretentie worden doorverwezen naar de Admiraliteiten of de commissarissen-deciseurs.²²⁵ Het voorstel werd met ontevredenheid ontvangen in Engeland. Zo schreven de ambassadeurs dat de koning en zijn ministers vast hielden aan het instellen van de commissarissen-deciseurs, omdat het Cromwell in 1654 ook was toegestaan.²²⁶

Pas in december boekte men enige vooruitgang. Aangezien het voornaamste tegenargument van de Staten-Generaal was geweest dat de zaken onbekend waren, overhandigden de commissarissen een lijst van ‘gepretendeerde schaadten ende injurien der Engelschen tegens de Nederlanders, [...]’.²²⁷ Deze catalogus lokte in de Staten-Generaal veel ontevredenheid uit, vooral omdat het zaken bevatte van vóór 1659.²²⁸ De Staten-Generaal verzochten de ambassadeurs om bewijslast voor de pretenties vanaf 1659 te verkrijgen. Dit werd door de commissarissen van de hand gewezen, omdat deze documenten pas noodzakelijk zouden zijn als de Staten-Generaal instemden met het aanstellen van commissarissen-deciseurs.²²⁹ Daarnaast stelden diezelfde ministers dat Engeland nooit van de pretenties van voor 1659 was afgeweken. Alleen over de pretenties in Oost-Indië was men overeengekomen de zaken voor 1659 te vernietigen, maar daarbuiten was dat niet het geval geweest.²³⁰

De ambassadeurs hadden geen hoop dat een verdrag tussen de zeemogendheden gesloten kon worden. In een gezamenlijke brief van 13 januari schreven zij dat alle middelen waren ingezet om de commissarissen de onredelijkheid van het artikel in te laten zien.²³¹ Volgens de commissarissen was het aanstellen van commissarissen-deciseurs de enige manier om de pretenties op een eerlijke wijze te verhelpen. Beverweerd en Van Hoorn schreven aan De Witt dat de Staten-Generaal of de gezanten moesten laten terugkeren of de resolutie over dit

²²⁴ Ambassadeurs aan De Witt, 5 augustus 1661. NA, 3.01.17, 1746; Japikse, *De verwickelingen*, 169.

²²⁵ Idem, 170; Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, Vierde Deel*, 757-758.

²²⁶ Ambassadeurs aan De Witt, 16 september 1661. NA, 3.01.17, 1746.

²²⁷ Idem, 2 & 16 december.

²²⁸ Idem, 2 december; De Witt aan ambassadeurs, 16 december 1661. NA, 3.01.17, 10.

²²⁹ Japikse, *De verwickelingen*, 180-181.

²³⁰ Ambassadeurs aan De Witt, 23 december 1661. NA, 3.01.17, 1746.

²³¹ Idem, 13 januari 1662. NA, 3.01.17, 1747.

artikel moesten aanpassen, omdat een langer verblijf zonder uitkomst de gemoederen alleen maar zou verbitteren.²³² Onder de Engelse bevolking groeide de hoop dat de staten in oorlog zouden raken. De ambassadeurs rapporteerden dat de belangrijkste lieden aan het hof geen oorlogsdrang toonden, maar dat de afwijzing van de commissarissen-deciseurs voor de nodige irritatie zorgde. Wederom beklagde Karel II zich ‘dat de Heeren Staten hem souden hebben geweijsert, ende noch blijven weijgeren, het geen de selve aenden Usurpateur, sonder veel tegensprecken hadden toegestaen, [...]’²³³ In aanvulling op het argument dat in 1654 de pretenties bekend waren, stelde De Witt dat het aanstellen van commissarissen-deciseurs noodzakelijk was omdat de twee landen toen in oorlog waren en men niet kon vertrouwen op de objectiviteit van de Admiraliteiten. Als de staten in vrede en goede correspondentie verkeerden was het niet nodig pretenties naar deze scheidsrechters te verschuiven.²³⁴

In maart kwamen de Republiek en Engeland nader tot elkaar. In de hoop dat een verdrag gesloten kon worden vóór de onderhandelingen tussen de Staten-Generaal en Frankrijk tot een einde kwamen, ging Downing met De Witt in overleg. Gezamenlijk stelden zij een expediënt op, waarin werd gesteld dat alle documenten van de pretenties werden overgeleverd aan en bepleit door Downing. Aan het concept werd door Clarendon toegevoegd dat commissarissen-deciseurs benoemd zouden worden als men binnen een bepaalde termijn geen overeenstemming bereikte. Eind maart keurden de Staten van Holland en de Staten-Generaal het expediënt goed. Hoewel in dit expediënt een tijdsbeperking van pretenties buiten Oost-Indië vanaf 1659 was opgenomen, uitte Downing zijn vermoeden dat Karel II alleen akkoord zou gaan met een *terminus a quo* vanaf 1654.²³⁵

Deze toenadering werd gauw getekend door de arrestatie van drie koningsmoordenaars. Al in september 1660 had Karel II uitgevaardigd dat de *regicides* die na de Restauratie waren gevlucht uitgeleverd moesten worden aan Engeland en ook in het conceptverdrag was daarover een artikel opgenomen. Voorheen hadden de Staten van Holland dergelijke arrestaties weten te voorkomen, maar in maart 1662 lukte het Downing op sluwe wijze de *regicides* Okey, Barkstead en Corbet in Delft te arresteren.²³⁶ Hoewel deze arrestatie tegen de zin van de Staten van Holland was geweest, had het de betrekkingen met Engeland enigszins verbeterd.²³⁷ Daarentegen ontstond gauw onenigheid over het aanstellen van de commissarissen-deciseurs.

²³² Idem, 27 januari.

²³³ Idem, 3, 10 & 24 februari.

²³⁴ De Witt aan ambassadeurs, 3 maart 1662. NA, 3.01.17, 11.

²³⁵ Idem, 10 & 17 maart; Japikse, *De verwickelingen*, 189-190; 201. De *terminus a quo* is een termijn die in het verdrag werd opgenomen waarbinnen de pretenties zouden gelden.

²³⁶ Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, Vierde Deel*, 896-898; Japikse, *De verwickelingen*, 193-199.

²³⁷ Japikse, *De verwickelingen*, 200-201.

In Engeland werd nadruk gelegd op het instellen van deze scheidsrechters en in de Republiek op de ‘amicabele conferentien’ die daaraan vooraf gingen. Zoals Downing had voorspeld was het belangrijkste twistpunt de gehanteerde *terminus a quo* van 1659. In mei werd de ambassadeurs meegedeeld dat deze termijn vanaf 1654 voor alle pretenties binnen Europa moest gelden.²³⁸

Het bracht de onderhandelingen wederom tot een stilstand. Beide partijen verzekerden elkaar dat op dit punt niet toegegeven werd, waardoor de ambassadeurs opnieuw ‘geen apparentie ter werelt’ zagen om tot een goed einde te komen.²³⁹ Daarbij had het uitgevaardigde plakkaat over commissie-vaarders in buitenlandse dienst niets uitgehaald. Karel II was zelfs op het artikel betreffende kaapvaart teruggekomen, tot ergernis van De Witt. Hij concludeerde dat het voor de Republiek beter was het traktaat te laten varen als de commissarissen niet op dit punt wilden toegeven. Het was immers ‘het essentieelste, soo niet het eenichste in’t gansche concept van tractaet waaruit desen Staet [...] eenich voordeel connen scheppen, [...]’²⁴⁰

Pas in juli gingen de Staten-Generaal akkoord met de voorwaarden van Karel II. Een hantering van de *terminus a quo* van 1654 was volgens De Witt voordeliger voor de Republiek dan voor Engeland. Daarbij hadden de Staten van Holland via Van Hoorn vernomen dat Karel II de eisen van de Staten-Generaal omtrent commissie-vaarders zou inwilligen, indien zij instemden met de gehandhaafde termijn.²⁴¹ Daarom werd geresolveerd een *terminus a quo* van 1654 binnen Europa te hanteren, op voorwaarde dat geen nieuwe eisen werden gesteld.²⁴² Hoewel Van Hoorn berichtte dat Karel II dit nieuws met blijdschap had ontvangen en het verdrag zonder te veel moeite gesloten kon worden, bekende De Witt dat hij ‘volgens den aerdt [ende] de gewoonlijcke maniere van doen [vande] Engelsche natie, noch al eenige hacquetten’ verwachtte.²⁴³ Van Hoorn rapporteerde begin augustus dat de commissarissen toch enkele aanmerkingen hadden op het artikel over de commissarissen-deciseurs en zij hadden geëist dat twee pretenties (de ‘*Henry Bon Adventure*’ en de ‘*Bona Esperanza*’) niet vernietigd werden.²⁴⁴ De Witt benadrukte dat geen uitzondering werd gemaakt voor deze pretenties en dat de Staten-Generaal de terugkeer van de ambassadeurs ‘met off sonder het gesloten tractaet’ tegemoet

²³⁸ Idem, 201-202; De Witt aan ambassadeurs, 5 mei 1662. NA, 3.01.17, 11; Van Hoorn aan De Witt, 12 mei 1662. NA, 3.01.17, 1747.

²³⁹ Ambassadeurs aan De Witt, 2, 9 & 16 juni 1662. NA, 3.01.17, 1747.

²⁴⁰ De Witt aan ambassadeurs, 9 juni 1662. NA, 3.01.17, 11.

²⁴¹ Idem, 19 mei & 14 juli 1662. NA, 3.01.17, 11; *Secrete Resolutien, Tweede Deel*, 361.

²⁴² Japikse, *De verwickelingen*, 215.

²⁴³ Van Hoorn aan De Witt, 21 & 28 juli 1662. NA, 3.01.17, 1747; De Witt aan Van Hoorn, 4 augustus 1662. NA, 3.01.17, 11.

²⁴⁴ Van Hoorn aan De Witt, 4 & 11 augustus. NA, 3.01.17, 1747.

zagen.²⁴⁵ Van Hoorn en Van Gogh²⁴⁶ toonden weinig hoop op een succesvol einde en besloten Karel II en zijn ministers te informeren van hun intentie om te vertrekken. Het had de gemoederen verbitterd en Clarendon had zelfs ‘naer dreijgementen smaeckende woorden’ geuit.²⁴⁷

Tot aan september was een meerderheid van de Staten-Generaal tegen het vergeven van concessies. Daarentegen werd tijdens de afwezigheid van De Witt een vergadering afgekondigd door Enkhuizen en Haarlem, omdat een oorlog onvermijdelijk zou zijn als de onderhandelingen nu werden afgebroken.²⁴⁸ Hierin werd geresolveerd dat de ambassadeurs het traktaat op basis van hun eerdere instructies moesten sluiten, ‘soo niet in woorden, ende explicité, ten minsten in substantie, ende implicité, [...]’.²⁴⁹ Wanneer nieuwe bezwaren werden gemaakt, dan werden de ambassadeurs genoodzaakt terug te keren. Deze resolutie werd grotendeels in dezelfde mate door de Staten-Generaal aangenomen.²⁵⁰ De Witt had naar aanleiding van deze vergadering een concept-traktaat opgesteld met Downing, maar dit bleek niet nodig te zijn. Karel II had ingestemd met het voorstel van de ambassadeurs en op 12 september 1662 werd het verdrag gesloten.²⁵¹

Na twee moeizame jaren lukte het Van Hoorn en Van Goch op de valreep een verdrag met de vertegenwoordigers van Karel II te sluiten. Dit was wat Van Hoorn niet meer voor mogelijk had gehouden: een compromis tussen de twee concurrerende handelsnaties leek in feite uitgesloten. Hoewel het uiteindelijk tot een vriendschapsverdrag was gekomen viel dit in het niets bij het voorstel voor een defensieve alliantie waarmee de ambassadeurs naar het Engelse hof werden gestuurd in 1660. De Staten-Generaal hadden veel eisen van Karel II moeten inwilligen zonder daar veel voor terug te krijgen. Enerzijds omdat de Engelse vertegenwoordigers de voorwaarden van de Republiek niet konden garanderen en anderzijds omdat sommige leden van de Engelse regering haar dit niet gunden.²⁵²

²⁴⁵ De Witt aan Van Hoorn, 18 augustus 1662. NA, 3.01.17, 11.

²⁴⁶ Ripperda is kort na zijn aankomst in Engeland overleden en werd niet vervangen. Beverweerd keerde in juni 1662 terug.

²⁴⁷ Van Hoorn aan De Witt, 18 augustus 1662. NA, 3.01.17, 1747.

²⁴⁸ Japikse, *De verwickelingen*, 222.

²⁴⁹ *Secrete Resolutien, Tweede Deel*, 371.

²⁵⁰ De Witt aan Van Hoorn, 5 september 1662. NA, 3.01.17, 11; Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 457; Japikse, *De verwickelingen*, 222-223.

²⁵¹ In tegenstelling tot het concept van De Witt waren de pretenties van de Henry Bon Adventure en de Bona Esperanza in het traktaat opgenomen, in plaats van in een apart artikel. De Witt aan Van Hoorn, 8 september 1662. NA, 3.01.17, 11; Van Hoorn aan De Witt, 8 & 15 september 1662. NA, 3.01.17, 1747.

²⁵² Japikse, *De verwickelingen*, 229.

De vrede met Portugal

In de tweede helft van de zeventiende eeuw werden de diplomatieke betrekkingen tussen de Republiek en Portugal gedomineerd door Brazilië. Ook in de periode van 1658 tot 1660 hadden vredesbesprekingen plaats gevonden tussen de twee staten, maar werd de urgentie daarvan overschaduwd door andere gebeurtenissen. Waarom vormde het na de Restauratie dan pas een kwestie in de onderhandelingen tussen de Republiek en Engeland?

In 1630 had de West-Indische Compagnie delen van Brazilië veroverd. Portugal, dat sinds 1580 deel uitmaakte van de Spaanse monarchie, had hier weinig tegen kunnen inbrengen. Daarentegen hield Nederlands-Brazilië niet lang stand. Toen Portugal in 1640 in opstand was gekomen tegen Spanje, begonnen de Portugese kolonisten aan een herovering van Brazilië. In 1654, tijdens de Eerste Engels-Nederlandse Oorlog, greep Portugal zijn kans en nam het laatste restant van Nederlands-Brazilië in.²⁵³ Het kwam niet meteen tot een confrontatie tussen de Republiek en Portugal. De oorlog met Engeland had de militaire reserves van de Staten-Generaal uitgeput. Daarbij was de Republiek in 1655 betrokken geraakt in een conflict tussen Zweden, Polen en Brandenburg en zag zich genoodzaakt daar militair op te treden.²⁵⁴

De Portugese overname van Nederlands-Brazilië was niet zonder consequenties. In 1657 stuurden de Staten-Generaal twee gezanten naar Portugal: zij moesten een teruggave van de door de WIC veroverde gebieden eisen. Als de Portugese vertegenwoordigers hier geen gehoor aan gaven, dan moesten de Nederlandse gezanten de onderhandelingen afbreken en een oorlogsverklaring afgeven.²⁵⁵ De Portugese vertegenwoordigers wezen een teruggave van Brazilië direct van de hand, maar waren wel bereid een vergoeding te betalen voor de verloren gebieden. De Nederlandse gezanten hielden voet bij stuk en eisten een restitutie. Toen na drie weken geen akkoord werd gesloten, overhandigden de gezanten een oorlogsverklaring en verlieten Lissabon.²⁵⁶

Vanuit Frankrijk en Engeland werd de oorlog tussen de Republiek en Portugal met lede ogen aangezien. Downing en De Thou drongen gezamenlijk aan bij de Staten-Generaal om met vredesonderhandelingen te beginnen en zodoende de bemiddeling van Frankrijk en Engeland te accepteren. Na lange beraadslagingen gingen de Staten akkoord met de voorgestelde mediatie en in 1658 ontvingen zij de Portugese afgevaardigde, Fernando Telles de Faro.²⁵⁷

²⁵³ E. Prestage, *The diplomatic relations of Portugal with France, England, and Holland from 1640 to 1668* (Watford 1925) 215; Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 290-291.

²⁵⁴ C. van de Haar, *De diplomatieke betrekkingen tussen de Republiek en Portugal 1640-1661* (Groningen 1961) 142.

²⁵⁵ Prestage, *The diplomatic relations*, 216.

²⁵⁶ Van de Haar, *De diplomatieke betrekkingen*, 148.

²⁵⁷ Prestage, *The diplomatic relations*, 218.

Tijdens de oorlog waren de standpunten van de provincies uiteen gelopen. Enerzijds wilden Zeeland, Gelderland, Utrecht en Groningen Brazilië niet opgeven en waren zij alleen bereid een vrede met Portugal te sluiten als een restitutie van de kolonie gegarandeerd zou worden.²⁵⁸ De Staten van Holland hadden zich eerst achter de WIC geschaard, maar langzamerhand verkozen zij de vrede boven een voortzetting van de vijandelijkheden. Het waren met name de verdeeldheid en de hoge eisen die de Staten-Generaal stelden aan de Portugese gezant, waardoor wederom geen vrede gesloten kon worden.²⁵⁹

Daarbij had Portugal de steun van zijn bondgenoten verloren: Engeland was na het overlijden van Cromwell in een staat van politieke chaos geraakt, terwijl Frankrijk in 1659 vrede had gesloten met Spanje en zijn betrekkingen met Portugal moest verbreken. Telles de Faro zag geen andere mogelijkheid en stuurde de raadsheer van de Portugese ambassade, Diogo Lopes de Ulhoa, terug naar Portugal om rapport uit te brengen en nieuwe instructies te verkrijgen. Hoewel Ulhoa de Portugese regering wist over te halen akkoord te gaan met de voorwaarden van de Staten van Holland, kwamen de onderhandelingen wederom stil te liggen.²⁶⁰ Telles de Faro was tijdens zijn verblijf in geheime beraadslagingen getreden met de Spaanse ambassadeur in Den Haag (die had geprobeerd een verdrag tussen de Republiek en Portugal te verhinderen) en was na het uitkomen van dit verraad gevlucht.²⁶¹

In september 1659 werd Henrique de Sousa de Tavares, graaf van Miranda naar de Republiek gestuurd om de onderhandelingen voort te zetten.²⁶² Het lukte de ambassadeur een overeenkomst met de Staten van Holland te treffen. Daarentegen hield opnieuw het verzet van andere provincies een meerderheidsbeslissing tegen, ondanks de pogingen van Holland de andere Staten over te halen. Hierdoor werd tot en met 1660 niets substantieels besloten over een verdrag met Portugal.²⁶³

Aan het einde van dat jaar gingen geruchten over een toenadering tussen Engeland en Portugal.²⁶⁴ Beverweerd schreef aan De Witt dat wellicht een alliantie gesloten zou worden, aan de hand van een huwelijk tussen Karel II en een dochter van Johan IV van Portugal, Catharina de Bragança. De aankomst van de Portugese ambassadeur in Londen in februari 1661

²⁵⁸ Israel, *The Dutch Republic*, 753.

²⁵⁹ Prestage, *The diplomatic relations*, 220; Van de Haar, *De diplomatieke betrekkingen*, 150; 162.

²⁶⁰ Idem, 158-159; 162-163.

²⁶¹ Prestage, *The diplomatic relations*, 220-221.

²⁶² Schutte, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers, residerende in Nederland 1584-1810* (Den Haag 1983), 620-621. Zie:

<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/schutte/#page=2&accessor=toc&source=1&view=imagePane>.

²⁶³ Prestage, *The diplomatic relations*, 223.

²⁶⁴ Japikse, *De verwickelingen*, 115.

blies de geruchten opnieuw leven in.²⁶⁵ Deze toenadering vormde voor Holland des te meer reden de oorlog met Portugal tot een einde te brengen. Niet lang daarna bood Karel II zijn bemiddeling aan, waar de Staten-Generaal mee instemden.²⁶⁶

Aangespoord door de mediatie van Engeland, poogden de Staten van Holland de tegenstanders van de vrede met Portugal over te halen. Hoewel Zeeland en Gelderland tegenstand boden, konden Utrecht en Groningen losgeweekt worden van de oppositie.²⁶⁷ Op 24 juni 1661 werd met een meerderheid besloten de onderhandelingen met de Portugese ambassadeur te hervatten en aan te houden op een restitutie van Brazilië. Mocht dit niet mogelijk zijn, dan werd onderhandeld op basis van Miranda's voorwaarden.²⁶⁸

Al in mei schreven Beverweerd en Van Hoorn aan De Witt dat Downing naar Holland gestuurd zou worden om de mediatie tussen Portugal en de Republiek op zich te nemen, zeker nu Karel II zijn huwelijk en het bijbehorende verbond aan het Parlement had voorgedragen.²⁶⁹ Enerzijds was Downing opgedragen de onderhandelingen tussen de Republiek en Portugal te bewerken dat de gestelde voorwaarden niet in strijd zouden zijn met een handelsverdrag dat tussen Cromwell en Portugal was gesloten. Deze overeenkomst vormde de basis voor het huwelijkstraktaat met Karel II, dat nog niet tot een officieel einde was gebracht. Anderzijds moest de ambassadeur ervoor zorgen dat de Republiek niet dezelfde handelsvoordelen van Portugal zou verkrijgen als Engeland. Daardoor zag Downing zich genoodzaakt tijd te rekken. Meteen na zijn aankomst zette de ambassadeur Miranda onder druk voorlopig de onderhandelingen af te wachten. Daarbij mocht Miranda de vrede pas ondertekenen als hij toestemming had verkregen van Karel II.²⁷⁰ Hoewel Miranda uit Portugal instructies had gekregen zo snel mogelijk een overeenkomst te sluiten, gaf hij in eerste instantie gehoor aan de eisen van Downing.²⁷¹ Daarnaast drong Downing bij zowel Miranda als bij de Staten-Generaal erop aan toegelaten te worden tot de diplomatieke conferenties. Ter ondersteuning verklaarde Miranda niet deel te nemen aan de verdere onderhandelingen, indien de aanwezigheid van Downing niet gegarandeerd kon worden. Tegen de wens van De Witt in het traktaat door 'particuliere visites' en zonder oppositie van Downing te sluiten, stemden de Staten-Generaal in met Downings verzoek.²⁷²

²⁶⁵ Beverweerd aan De Witt, 17 & 31 december 1660. NA, 3.01.17, 1744; Ambassadeurs aan De Witt, 11 februari. NA, 3.01.17, 1745.

²⁶⁶ Japikse, *De verwickelingen*, 115; *Secrete Resolutien, Tweede Deel*, 286-289.

²⁶⁷ Israel, *The Dutch Republic*, 753.

²⁶⁸ Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, Vierde Deel*, 767.

²⁶⁹ Ambassadeurs aan De Witt, 20 mei 1661. NA, 3.01.17, 1745.

²⁷⁰ Japikse, *De verwickelingen*, 120-123.

²⁷¹ De Witt aan ambassadeurs, 1 juli 1661. NA, 3.01.17, 10.

²⁷² Idem, 15 juli; Japikse, *De verwickelingen*, 122-123.

Inmiddels op de hoogte gesteld van de voorwaarden van het huwelijksverdrag tussen Karel II en Portugal zette Downing zijn zinnen op het beperken van de Portugese handelsvoordelen voor de Republiek. Hoe dit moest gebeuren, zonder de betrekkingen te verslechteren, was niet duidelijk. Voorlopig was het noodzakelijk de onderhandelingen tegen te houden. Tijdens de eerste conferentie opperde Downing dat de onderhandelingen al vergevorderd waren maar dat hij de opgestelde voorwaarden nooit in deze vorm had gezien. Daarom verzocht hij een kopie om zijn rol als mediateur beter uit te kunnen oefenen.²⁷³ Hoewel de Staatse afgevaardigden stonden op een voortzetting van de conferentie, gaf Miranda de voorkeur aan het voorstel van Downing om de artikelen ‘bij sich selven te mogen oversien’ en werden de onderhandelingen opgeschort. In de daaropvolgende conferentie verzocht Downing dat hem enige tijd werd gegeven om de artikelen naar Engeland te sturen, om geïnformeerd te worden of deze voorwaarden niet in strijd waren met het verdrag dat tussen Portugal en Engeland was gesloten. Ondanks de tegenstand van de gedeputeerden, sloot Miranda zich opnieuw aan bij Downing en verzocht hetzelfde te mogen schrijven aan de Portugese ambassadeur in Londen.²⁷⁴ Voor nu was tijd gewonnen en spraken de ambassadeurs af verdere instructies af te wachten.²⁷⁵

Miranda kwam in een dilemma terecht waar enerzijds Downing druk op hem uitoefende het verdrag pas te ondertekenen als hij orders had gekregen en anderzijds De Witt dreigde met het afbreken van de onderhandelingen.²⁷⁶ Op 29 juli stelde Miranda voor een aparte clausele op te nemen in het verdrag. Indien een voorwaarde in strijd was met het huwelijksverdrag zou deze komen te vervallen. Hoewel Downing dit voorstel eerst wilde laten goedkeuren door Karel II, overhandigde de Staten-Generaal Miranda begin augustus een ultimatum: ‘dat hij sich binnen thien daegen op’t stuck [vande] onderhandelinghe met Portugael [satisfactoirlijck] soude hebben te [verclaeren], off, bij faulte van dien, binnen deselve tijdt uut dese landen [vertrecken], [...]’.²⁷⁷

Op 6 augustus 1661 werd het verdrag gesloten waarin de clausele van Miranda als een apart artikel was opgenomen. Er werd onder andere besloten dat de Republiek dezelfde handelsvoordelen zou verkrijgen als Engeland.²⁷⁸ Miranda vertrok eind augustus naar Portugal om het verdrag te laten ratificeren. In november arriveerde Ulhoa in de kwaliteit van

²⁷³ Idem, 123.

²⁷⁴ De Witt aan ambassadeurs, 15 juli 1661. NA, 3.01.17, 10.

²⁷⁵ Prestage, *The diplomatic relations*, 224.

²⁷⁶ Japikse, *De verwickelingen*, 122.

²⁷⁷ Prestage, *The diplomatic relations*, 224-225; De Witt aan ambassadeurs, 5 augustus 1661. NA, 3.01.17, 10.

²⁷⁸ Prestage, *The diplomatic relations*, 225.

buitengewoon gezant in de Republiek. Uit een rapport bleek dat bezwaar werd gemaakt tegen een aantal voorwaarden, aangezien zij in strijd waren met het verdrag tussen Portugal en Engeland. Daarbij werden aanpassingen voorgesteld ‘ten aensien [vande] negotie [opde] conquesten van Brasil en Africa’ die volgens raadpensionaris De Witt onaanvaardbaar waren.²⁷⁹

In december kwam Miranda terug. Wederom had hij instructies verkregen zo spoedig mogelijk een vrede met de Republiek te sluiten, maar hij bood geen alternatieven voor de afgewezen voorwaarden. Hierover trad Miranda in overleg met Downing.²⁸⁰

Downing werd geïnstrueerd een hernieuwing van de oorlog tussen Portugal en de Republiek te voorkomen en moest opnieuw de Engelse bemiddeling aanbieden. De angst dat de oorlog hervat zou worden en dat Engeland Portugal niet genoeg kon ondersteunen, deed Karel II ertoe overgaan Miranda toestemming te geven het verdrag met de Republiek te ratificeren, indien zij de voorgestelde mediatie zou weigeren. Engeland zou dan de schade die het op zou lopen door het vergeven van gelijke handelsvoorwaarden aan de Republiek ergens anders verhalen.²⁸¹ Uiteindelijk werd op 4 november 1662 een akkoord bereikt. In ruil voor het vergeven van gelijke handelsvoorwaarden als die van Engeland, hadden de Staten-Generaal het verdrag geratificeerd.²⁸² In theorie stonden de Republiek en Engeland op gelijke voet in Portugal, maar in de praktijk lag dit anders. De vijandigheden hadden de betrekkingen in zo’n mate verslechterd dat Portugal naar Engeland keek voor steun tegen de Republiek, waardoor het in feite zijn overwicht behield.²⁸³

De bemiddeling van Downing was niet bevallen. Hoewel de Staten-Generaal in mei 1661 genegen waren de mediatie van Karel II te aanvaarden,²⁸⁴ werd daar in juli anders op teruggekeken. Het tijdrekken van Downing gedurende de conferenties, waarin hij ‘te buijten ging de plicht van een mediateur, [aentreckende] de persoon van een geïnteresseerde; [...]’,²⁸⁵ in combinatie met het weigeren van een artikel betreffende Engelse kaapvaart op Portugese commissie, lieten De Witt inzien dat Engeland alleen onderhandelde vanuit zijn eigen belangen. Zo schreef de raadpensionaris op 15 juli 1661 ‘dat wij de beginselen bespeurt hebben om de vrede tusschen Portugael [ende] desen Staet te contrecarreren; [...]’.²⁸⁶

²⁷⁹ Japikse, *De verwickelingen*, 233; De Witt aan ambassadeurs, 2 december 1661. NA, 3.01.17, 10.

²⁸⁰ Japikse, *De verwickelingen*, 234-235.

²⁸¹ Ibidem.

²⁸² Prestage, *The diplomatic relations*, 227.

²⁸³ Israel, *Dutch primacy*, 234-235.

²⁸⁴ *Secrete Resolutien, Tweede Deel*, 287-288.

²⁸⁵ De Witt aan de ridderschap en burgemeesters, 4 juli 1661. NA, 3.01.17, 10.

²⁸⁶ De Witt aan ambassadeurs, 15 juli 1661. NA, 3.01.17, 10.

De mediatie van Karel II en het navolgen van zijn eigen interesses had de betrekkingen met de Republiek verslechterd. De laatste conferenties tussen de Staten-Generaal en Portugal werden gevoerd buiten de invloed van Downing. Karel II had ‘in deze aangelegenheid sterker dan in het begin van 1661 aan den wensch om vrede met de Republiek te behouden geofferd, [...]’.²⁸⁷

De educatie van Willem III

Karel II verzocht de Staten-Generaal de belangen van de Prinses-Royaal en haar zoon, de Prins van Oranje, te omarmen en dat diezelfde prins in zijn voorouderlijke waardigheden mocht worden hersteld.²⁸⁸ Het bleef bij hartelijke verzoeken. Karel II hield geen voet bij stuk de bevordering van zijn neef door te duwen. De Witt, uit naam van zijn meesters, zei dat de Staten alles zouden verrichten om aan de recommandatie van de koning te voldoen, maar hij bood geen garantie dat dit ooit tot stand zou komen. Desondanks was het noodzakelijk Karel II gunstig te stemmen: de koning kon immers invloed uitoefenen op de Republiek via de prins. Deze invloed probeerden de Staten van Holland en de raadpensionaris met man en macht in te perken. Karel II zou op zijn beurt alleen de belangen van zijn neef bevorderen indien het in zijn eigen voordeel of dat van zijn eigen koninkrijk lag.²⁸⁹

Onderling bespraken Karel II, de Prinses-Royaal en De Witt de toekomst van Willem III. De raadpensionaris achtte het niet verstandig op een benoeming aan te sturen, maar gaf wel hoop dat Willem in de toekomst aanspraak zou kunnen maken op de positie van Kapitein-Generaal. Maria Stuart, uit angst dat bij een directe designatie Willem Frederik benoemd zou worden tot Willems luitenant en dat de graaf invloed uit kon oefenen op de prins, ging akkoord met het uitstel van de bevordering van haar zoon. Ook Karel II, wellicht in de hoop dat hij in de goede gunste kon blijven van Holland, leek tevreden met het voorstel van De Witt.²⁹⁰

Er kwam pas schot in de zaak toen in het kwartier van Nijmegen een resolutie werd aangenomen waarin werd gesteld dat bij de Generaliteit aangedrongen moest worden Willem III te designeren tot Kapitein-Generaal. Het bood een mogelijkheid voor Maria Stuart met De Witt te spreken over het inwilligen van het verzoek van Karel II en op de designatie aan te sturen.²⁹¹ De raadpensionaris beargumenteerde dat een directe designatie niet verstandig was en dat de verstandigste lieden in de Staten-Generaal zich tegen het voorstel zouden keren,

²⁸⁷ Japikse, *De verwickelingen*, 238.

²⁸⁸ Wicquefort, *Relation en forme de journal*, 92-94.

²⁸⁹ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 513.

²⁹⁰ Geyl, *Oranje en Stuart*, 125; Japikse, *Johan de Witt*, 185.

²⁹¹ Idem, 186.

waardoor de vereiste unanimiteit niet bereikt zou worden.²⁹² Desondanks waren de Staten van Holland bereid de prinses tegemoet te komen:

*‘[...] les Estats d’Hollande a prendre soing de l’education du jeune Prince comme aussij de l’administration de son bien, et encore de luij faire avoir une pension considerable du publicq mesme que l’on pourroit inserer dans la Resolution des termes qui denotoit que toutcela se fist afin de rendre ce Prince plus capable aux grands emplois que l’on avoit intention de luij confier lors qu’il seroit en age, [...]’*²⁹³

Deze suggestie viel niet in de smaak. Het argument dat het Karel II niet gunstig zou stemmen was niet voldoende De Witt te overtuigen van de designatie. De Prinses-Royaal ondernam één laatste poging: gewapend met een brief van de koning, waarin hij verzocht om de designatie, diende Maria Stuart een memorie in bij de Staten-Generaal. Enkele provincies spraken hun steun hiervoor uit voor en het had op een fikse politieke strijd kunnen uitlopen, ware het niet dat ‘De Witt [Maria Stuart] intussen van een andere steun had weten te beroven.’²⁹⁴

Na zijn aankomst in Engeland had Beverweerd de argumenten van De Witt tegen de designatie onder de aandacht van Karel II gebracht.²⁹⁵ Kort daarna spraken de ambassadeur en de koning over de voordelen die kleefden aan een opvoeding als kind-van-staat in tegenstelling tot een directe benoeming. Karel II, *‘tout a fait dans les sentiments, que l’on ne doit forcer la Hollande, a rien qui soit contre ces intentions’*²⁹⁶ of beseffende dat hij Holland te vriend moest houden, was het met Beverweerd eens. Hij adviseerde zijn zuster het voorstel te accepteren.²⁹⁷

Eind september berichtte de Prinses-Royaal de Staten van Holland dat zij akkoord ging met diens voorstel. De Staten namen de educatie van Willem III op zich en zouden de prins voorbereiden op het bekleden van zijn voorbestemde functies. Daarbij werd de Akte van Seclusie nietig verklaard.²⁹⁸ De resolutie werd diezelfde dag voorgelegd bij Maria Stuart. Geheel tegen de verwachtingen van de gedeputeerden in, was de Prinses-Royaal niet tevreden met de uitspraak. Zij hoopte op *‘plus de satisfaction & d’assurance’* en meende dat deze resolutie slechts een aanloop vormde naar de designatie.²⁹⁹ Pas op de voet van haar vertrek verzocht Maria Stuart aan de Staten van Holland het plan uit te voeren en benoemde zij enkele kandidaten om toezicht te houden op de opvoeding van de prins. Tot verbazing van Amalia van

²⁹² De Witt aan Beverweerd, 23 juli 1660. NA, 3.01.17, 9.

²⁹³ Ibidem.

²⁹⁴ Geyl, *Oranje en Stuart*, 125-127.

²⁹⁵ Beverweerd aan De Witt, 30 juli 1660. NA, 3.01.17, 1744.

²⁹⁶ Idem, 20 augustus.

²⁹⁷ Japikse, *Johan de Witt*, 187.

²⁹⁸ Geyl, *Oranje en Stuart*, 128.

²⁹⁹ De Witt aan Beverweerd, 1 oktober 1660. NA, 3.01.17, 9.

Solms en Frederik Willem I bestond deze commissie tot educatie voornamelijk uit staatsgezinde heren, waaronder De Witt en Beverweerd. Pogingen de Prinses-Royaal te overtuigen om enkele Orangistische leden te nomineren, haalden weinig uit en de Prinses-Douariere legde zich bij de resolutie neer.³⁰⁰

Toen Maria Stuart op 3 januari 1661 plotseling overleed, vielen alle gemaakte afspraken in het niet. Het testament, dat De Witt via Beverweerd was toegekomen, leverde de nodige problemen. Zo had de Prinses-Royaal Karel II benoemd tot ‘*protector*’ en ‘*tutor*’ van Willem III en daarvoor haar aandeel in de voogdijschap aan de koning overgedragen.³⁰¹ Daarbij werd in het document geen vermelding gemaakt van de Staten-Generaal en zelfs niet van de Staten van Holland ‘die op’t [versoeck] van haere [Conincklijke] [Hoocheijt] de [voorschreven] oppervoochdijschap op haer genomen hadden; [...]’.³⁰² De Staten van Holland zagen zichzelf als oppervoogden van de prins (waardoor Karel II, Amalia van Solms en Frederik Willem I als ‘subalterne voogden’ werden beschouwd), sinds Maria Stuart de opvoeding had overgedragen.³⁰³ Volgens De Witt zat er maar één ding op:

‘dat soo wel sijne [Majesteijt], als de Voochden van ’s vaeders zijde, de [personelijcke] Educatie van sijne [Hoocheijt] met ’t gene daeraen dependeert, [absolutelijck] ende sonder eenige reserve deffereerden aen d’Heeren Staten van Hollandt [ende] West-Vrieslandt als Oppervoochden, [ende] dat haer [Edele] Groot [Mogenden] dan verder tusschen sijne [Majesteijt] [ende] de Voochden [vande] Vaederlijcke [...] ten besten trachten te moijneren om alle [verwijderinge] voor te comen: [...]’.³⁰⁴

De Witt ging ervan uit dat Amalia van Solms en de keurvorst niet zomaar de educatie en het oppervoogdijschap over zouden dragen aan de Staten van Holland. Hij vestigde zijn hoop op Karel II en met goede reden. De raadpensionaris werd door Beverweerd bericht dat de koning zich niet verder wilde bemoeien met de educatie en zich zou neerleggen bij de rol die Maria Stuart in haar testament aan hem had overgedragen.³⁰⁵ Daarbij had Karel II op 21 januari een brief aan de commissie tot educatie geschreven waarin hij alle afspraken die tussen de Prinses-Royaal en de commissie waren opgesteld bevestigde.³⁰⁶ Ten slotte schreef Beverweerd op 4 februari dat Karel II niet alleen bereid was de educatie, maar de gehele opvoeding van Willem

³⁰⁰ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 520-525.

³⁰¹ Beverweerd aan De Witt, 28 januari 1661. NA, 3.01.17, 1745.

³⁰² De Witt aan ambassadeurs, 14 januari 1661. NA, 3.01.17, 10.

³⁰³ Geyl, *Oranje en Stuart*, 134.

³⁰⁴ De Witt aan ambassadeurs, 21 januari 1661. NA, 3.01.17, 10.

³⁰⁵ Beverweerd aan De Witt, 21 januari 1661. NA, 3.01.17, 1745.

³⁰⁶ Japikse, *De verwickelingen*, bijlage VIe, XIV.

III aan de Staten van Holland over te laten als het gouverneurschap van Orange aan hem werd overgelaten.³⁰⁷ De Witt reageerde verheugd op dit nieuws en wilde akkoord gaan als Karel II beloofde het landgoed terug te geven aan Willem III zodra hij werd hersteld.³⁰⁸

De onderhandelingen tussen de commissie en Karel II liepen voorspoedig, tot de inbeslagname van een ijzeren kist roet in het eten gooide. Toen zij naar Engeland vertrok, had Maria Stuart een ijzeren kist achtergelaten, waarin brieven van Willem II en andere geheime documenten betreffende de gebeurtenissen van 1650 in waren bewaard.³⁰⁹ Na haar overlijden had de commissie tot educatie bij de Prinsenraad erop aangedrongen de kist aan haar te overhandigen, uit angst dat de kist in handen zou vallen van Amalia van Solms of overgescheept zou worden naar Engeland.³¹⁰ De raad weigerde het verzoek en liet de kist in een van haar kamers opslaan. De commissie zocht steun bij het Hof van Holland, dat op 1 februari toestemming gaf aan een van hun klerken om samen met enkele dienaren van het hof en een slotenmaker de kist uit de raadskamer te halen en deze mee te nemen.³¹¹

De inbeslagname van de ijzeren kist lokte hevige kritiek uit van de voogden.³¹² Daarbij berichtte Beverweerd dat een aantal personen aan het Engelse hof probeerde de commissie zwart te maken: de gedeputeerden hadden niets gedaan om de belangen van de prins na te streven en Maria Stuart was alleen akkoord gegaan met de gestelde eisen omdat zij daartoe was gedwongen. Bovendien was de brief die Karel II aan de commissie had geschreven misbruikt om de inbeslagname van de ijzeren kist te verdedigen.³¹³

Hoewel de Staten van Holland het oppervoogdijschap naar zich toe probeerden te trekken, had Karel II hier nog geen uitgesproken standpunt over ingenomen. Amalia van Solms en de keurvorst beseften dit maar al te goed en stuurden een gezantschap, bestaande uit Johan Maurits van Nassau-Siegen en Daniel Weimann, naar Engeland.³¹⁴ Ook voor Holland lag hier een kans. Beverweerd schreef aan De Witt dat de koning een commissie had ingesteld om de zaak van Willem III te behartigen. De ambassadeur was ervan overtuigd dat Karel II nog altijd bereid was de opvoeding aan de Staten van Holland over te dragen.³¹⁵

³⁰⁷ Beverweerd aan De Witt, 4 februari 1661. NA, 3.01.17, 1745.

³⁰⁸ De Witt aan Beverweerd, 11 februari 1661. NA, 3.01.17, 10.

³⁰⁹ Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, Vierde Deel*, 742.

³¹⁰ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 529-530.

³¹¹ Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, Vierde Deel*, 742.

³¹² Beverweerd aan De Witt, 11 februari 1661. NA, 3.01.17, 1745.

³¹³ Idem, 18 februari.

³¹⁴ Schutte, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers*, 336.

³¹⁵ Beverweerd aan De Witt, 18 februari 1661. NA, 3.01.17, 1745.

Ware het niet dat de Staten op 9 maart een resolutie uitvaardigden waardoor de ijzeren kist van het Hof van Holland naar een eigen griffie werd verplaatst.³¹⁶ Via Clarendon liet Karel II weten aan de ambassadeurs dat hij nog steeds geneigd was in goede correspondentie met de Republiek te treden, hoewel de omstandigheden hem zo ‘vergramt’ hadden. De koning liet de onderhandelingen tijdelijk stilleggen om in overleg te treden met de ambassadeurs van de keurvorst.³¹⁷ Hierop vaardigden de Staten van Holland op 1 april een resolutie uit waarin zij ‘duidelijk uitspraken dat van hun bemoeienis alleen iets goeds te verwachten was als men hen als oppervoogden erkende, [...]’³¹⁸ De resolutie werd niet goed ontvangen. Op 22 april berichten Beverweerd en Van Hoorn dat Karel II ‘gans geen genoegen hadt, inde resolutie’ en daaruit had geconcludeerd ‘dat de Heeren Staaten van Hollandts intentie was om de educatie absolutelijck aen sich te trecken, met seclusie vande andere voochden. [...]’³¹⁹ Daarnaast schreven de ambassadeurs dat men in Engeland zich zeer genegen voelde de opvoeding van Willem III op zich te nemen

‘ende dat indien de Heeren Staaten Generael ende particulier het selve wilden ter herten neemen datmen alsdan seer groote faciliteijt ontrent sijn [Majesteijt] soude bespeuren om inne te willigen seer voordelige conditien aende onderdanen van haer Hoogh Mogende.’³²⁰

Terwijl De Witt de ambassadeurs instrueerde over mogelijke handelingen liepen de onderhandelingen tussen Karel II en de Brandenburgse afgezanten tot een succesvol einde.³²¹ Op 17 mei werd een verdrag opgesteld over de opvoeding van Willem III. De Prinses-Douairière werd aangesteld als waarneemster van de voogdij, maar Karel II en de keurvorst bleven hun stem behouden bij belangrijke beslissingen en benoemingen. Bovendien werd afgesproken dat de voogden de Staten van Holland zouden verzoeken de educatie van de prins alsnog op zich te nemen en daarom een nieuwe commissie te vormen.³²²

Bij zijn terugkomst in de Republiek werd ambassadeur Downing opgedragen de zaak van Willem III te bespoedigen. Samen met Weimann bracht hij bezoeken aan verschillende Hollandse steden om de regenten ervan te overtuigen akkoord te gaan met de memorie van de voogden.³²³ Op 30 september 1661, concluderende dat ‘noch niets tot perfectie was gekomen,’ ontdeden de Staten van Holland zich van de opvoeding. De situatie werd ‘in haer eerste ende

³¹⁶ Geyl, *Oranje en Stuart*, 136.

³¹⁷ Japikse, *De verwickelingen*, bijlage VII, XV-XVI.

³¹⁸ Geyl, *Oranje en Stuart*, 139.

³¹⁹ Ambassadeurs aan De Witt, 22 april 1661. NA, 3.01.17, 1745.

³²⁰ Ibidem.

³²¹ De Witt aan ambassadeurs, 6 mei 1661. NA, 3.01.17, 10.

³²² Ambassadeurs aan De Witt, 8 juli 1661. NA, 3.01.17, 1746.

³²³ Rowen, *John de Witt, grand pensionary*, 536-542.

primitive standt' hersteld.³²⁴ De Staten van Holland zagen in dat Willem III niet losgeweekt kon worden van Engelse invloeden. Voorlopig zou de designatie uitblijven en viel de prins onder de bescherming van Amalia van Solms.³²⁵

Hoewel prinsgezinden tijdens de Restauratie hun hoop hadden gevestigd op Karel II, kwam hier uiteindelijk weinig van terecht. De koning had alleen interesse in zijn neef getoond wanneer het in zijn eigen belang lag. Daarbij was het niet de bedoeling de Hollandse regenten in het harnas te jagen en daardoor een bondgenootschap op het spel te zetten.³²⁶ De designatie van Willem III vormde nauwelijks een hindernis in de onderhandelingen tussen de Republiek en Engeland. Er kan beweerd worden dat de zaak van de prins sterk onderhevig was aan andere gebeurtenissen.³²⁷ Kort na de Restauratie was de politieke en financiële toestand van Karel II in Engeland onzeker. Het was voor hem noodzakelijk de Staten-Generaal, en met name Holland, in goede vriendschap te houden. Daarom sloot Karel II zich bij beslissingen over de opvoeding vaak aan bij de voorstellen van Holland. Toen de koning zijn positie in Engeland verstevigd had en de onderhandelingen met de Republiek vast kwamen te zitten op (onder andere) de bovengenoemde kwesties, kwamen Karel II en Holland op het punt van de opvoeding van Willem III tegenover elkaar te staan. Het was voor de koning immers een andere mogelijkheid om via de prins invloed uit te oefenen op de besluitvorming in de Republiek, nu de betrekkingen tot de Hollandse regenten zo verslechterd waren.³²⁸ Hoewel deze kwestie kenmerkend is voor de betrekkingen tussen de twee zeemogendheden na de Restauratie, was het zeker niet bepalend. Na 30 september 1661 wordt in de missiven tussen De Witt en de ambassadeurs nauwelijks meer gesproken over de prins, behalve over enkele administratieve zaken. Het verdrag van 1662 bevatte geen afspraken over Willem III.

Conclusie

Het vriendschapsverdrag hield niet lang stand. De concurrentie tussen de twee staten, met name op het gebied van handel en scheepvaart, was niet te overbruggen. De uitbraak van de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog in 1665 kwam daarom niet als een verrassing. Echter concludeerde men voor 1662 dat de onderhandelingen, complimenten en giften van de jaren daarvoor niets hadden uitgehaald. Zelfs na het vertrek van Karel II uit de Republiek ontstonden twijfels over de effectiviteit van de *Dutch Gift*. Wicquefort heeft in zijn *Histoire des Provinces Unies des*

³²⁴ *Secrete Resolutien, Tweede Deel*, 230.

³²⁵ Geyl, *Oranje en Stuart*, 145.

³²⁶ *Idem*, 142.

³²⁷ Geyl, *Oranje en Stuart*, 136-138.

³²⁸ Japikse, *De verwickelingen*, 145.

Pais Bas de cynische conclusie van Nicholaas Stellingwerf vastgelegd: ‘il [...] dit, que l’argent qui se dissipoit en cette sorte de profusions, seroit bien mieux employé à l’achat de la poudre à canon et du plomb, et à l’armement de quelques vaisseaux.’³²⁹

‘De Restauratie in Engeland bracht in de verhouding tussen de twee landen geen essentiële verandering.’³³⁰ Deze opmerking van Geyl is kort door de bocht, maar bevat een kern van waarheid. Het herstel van Karel II had een tijdelijke stop gezet op de onderliggende discussies en bood de Republiek een nieuwe kans om toenadering tot Engeland te zoeken. Daarentegen staken de kwesties die vóór de Restauratie een verdrag in de weg zaten ook nu de kop op. Hoewel uit het bronmateriaal is gebleken dat voornamelijk de economische en maritieme aspecten overeenstemming tussen beide partijen verhinderden, moeten andere kwesties niet onderschat worden. De Engelse mediatie tussen de Republiek en Portugal en de educatie van Willem III hadden invloed op de onderhandelingen over navigatie, commercie en visserij en vice versa. Deze politieke zaken waren wellicht niet zo invloedrijk als de economische kant van het verhaal, maar het is van belang dat men zich van deze wisselwerking bewust is om de complexe verhoudingen tussen de Republiek en Engeland te begrijpen.

Dat tijdens deze periode geen oorlog is uitgebroken is verwonderlijk. Japikse beargumenteert dat dit enerzijds komt door de financiële en militaire toestand van Engeland vanaf 1660. Het had de middelen niet om een oorlog tegen de Republiek te beginnen en tot het op sterkte was gekomen had het die vriendschap zelfs nodig. Anderzijds, hoewel de Staten weinig te vrezen hadden van de daadkracht van Karel II, bleven zij een traktaat wensen. Een oorlog zou immers nadelige gevolgen hebben voor de handel.³³¹

³²⁹ Wicquefort, *Histoire des Provinces Unies des Pais Bas, depuis le parfait établissement de cet estat par la paix de Munster*, volume 2 (Amsterdam 1864) 656. Zie: https://books.google.nl/books?id=2_tAAAAAYAAJ&hl=nl&pg=PR3#v=onepage&q&f=false.

³³⁰ Geyl, *Oranje en Stuart*, 121.

³³¹ Japikse, *De verwickelingen*, 155-160.

Conclusie

Volgens S. Groenveld worden internationale betrekkingen bepaald door een tweetal aspecten. Ten eerste de factoren van korte duur, die alsmaar veranderen door de toestand in binnen- en buitenland. Ten tweede de aspecten over een langere termijn die moeilijk te achterhalen zijn ‘omdat zij schuil gaan achter schijnbaar al doorslaggevende feiten van kortstondig karakter.’³³² Dit gaat ook op voor de Staatse verhoudingen met enerzijds het Gemenebest en anderzijds de monarchie tussen 1658 en 1662. Tijdens Nieupoorts ambassade kenden zaken als het Traktaat van Marine, de Noordse Oorlog en de familiere banden tussen Stuart en Oranje belangrijke invloeden. Gedurende die van Beverweerd en Van Hoorn betroffen de conferenties voornamelijk het sluiten van een defensieve alliantie, de vredesonderhandelingen met Portugal en de educatie van Willem III. Dit alles kan onder de aspecten van korte termijn geschaard worden. Onder de langdurige factoren kunnen de grote overeenkomsten tussen de Republiek en Engeland, op het gebied van handelsbestaan, religie en (vóór 1660) politiek, verstaan worden. Zij maakten de staten niet alleen gewenste bondgenoten, maar ook elkaars concurrenten. Deze dynamiek van genegenheid en concurrentie is terug te zien in de meeste onderhandelingen (behalve in die van Oranje en Stuart): beide staten waren bereid tot overeenkomsten te komen, maar door hun tegenstrijdige belangen werden zij het niet eens hoe dit diende te gebeuren.

Hoewel de factoren van korte termijn veranderden in 1660, bleef het langdurige aspect grotendeels gelijk. Vóór de Restauratie onderhandelde men zodoende over gelijke kwesties als daarna. Hierdoor kan geconcludeerd worden dat van 1658 tot 1662 een continuatie van de diplomatieke verhoudingen tussen de Republiek en Engeland plaatsvond (in tegenstelling tot de veronderstelde discontinuatie) waarin de Restauratie een tijdelijk breekpunt vormde. Het was een korte tijd van vrede en vriendschap die tussen de Republiek en Engeland opbloede, maar waarna men gauw terugviel in de oude gewoontes.

Volgens Japikse trad in deze periode één verandering op in de verhoudingen tussen de zeemogendheden: namelijk de houding van de Staten-Generaal ten opzichte van Engeland. Na de Vrede van Westminster had de Loevesteinse factie onder dreiging van oorlog verschillende voorwaarden moeten accepteren. Na de Restauratie was de Republiek sterker in haar schoenen gaan staan, wat uit de onderhandelingen met het koningshuis sinds 1660 af te lezen is.³³³ Daarentegen is een dergelijke verharding al te zien na het overlijden van Cromwell in 1658. De

³³² S. Groenveld, *Verlopend Getij. De Nederlandse Republiek en de Engelse Burgeroorlog 1640-1646* (Dieren 1984) 15.

³³³ Japikse, *De verwickelingen*, 159; 228.

Witt bleef standvastig om tot een overeenkomst met de nieuwe regering te komen, maar toen dit door binnen- en buitenlandse omstandigheden niet gebeurde uitte hij zijn frustratie en die van zijn meesters. Zeker rondom de gebeurtenissen in de Oostzee, met name de Engelse schending van het Haags Concert, bleken funest te zijn voor De Witts vertrouwen in het Gemenebest. Daarbij blijkt uit dit onderzoek dat meerdere veranderingen optraden rondom de Restauratie met betrekking tot de korte termijn aspecten. Enerzijds de redenen waarom de onderhandelingen steeds vastliepen. Vóór 1660 valt dit voornamelijk te verklaren door de politieke instabiliteit die in Engeland heerste. De wisselende regimes maakten het voor de Staten-Generaal onmogelijk consistent met Engeland te kunnen onderhandelen en brachten onzekerheid met zich mee. Tussen 1660 en 1662 waren het hoofdzakelijk de tegenstrijdige handelsbelangen die een toenadering tussen de staten dwarsboomden. Anderzijds lag de nadruk vóór en na de Restauratie op andere zaken: in de periode van 1658 tot 1660 was men vooral bezig met de gebeurtenissen in de Oostzee, waardoor het Traktaat van Marine en de terugkeer van de Stuarts onderbelicht raakten in de briefwisseling van Nieupoort en De Witt. Na de Restauratie focuste men op het oprichten van een defensieve alliantie en later een vriendschapsverdrag, waaraan andere onderwerpen (de vredesonderhandelingen met Portugal en de educatie van Willem III) onderhevig waren.

Tot slot moet een tweetal opmerkingen gemaakt worden. Ten eerste dat dit onderzoek hoofdzakelijk is gebaseerd op de meest beschreven onderwerpen tijdens deze periode. Dit betekent niet dat individuele scheepszaken, ceremoniekwesties en benoemingen geen invloed hadden op de verhoudingen, maar dat hier simpelweg geen ruimte voor was. Ten tweede dat hierin een Hollands perspectief op de onderhandelingen wordt weergegeven over een betrekkelijk korte periode. Om een beter inzicht te verkrijgen van de (dis-)continuïteit in de betrekkingen tussen de Republiek en Engeland moet niet alleen de correspondentie tussen de Engelse regering en diens gezanten aangehaald worden, maar ook een langere periode gehanteerd worden.

Tussen 1658 tot 1662 traden nauwelijks veranderingen op in de betrekkingen tussen de Republiek en Engeland, zoals door historici als Geyl en Japikse werd beweerd. Daarentegen hebben deze auteurs dit onderwerp vaak vastgelegd in een paar zinnen of alinea's, terwijl dit onderzoek dieper op de periodes vóór en na de Restauratie is ingegaan. Hieruit blijkt dat historici te simpel naar deze periode hebben gekeken. De Staten-Generaal ervaarden immers iedere regeringswisseling als een nieuwe mogelijkheid om een samenwerking of verbond met Engeland te sluiten. De situatie is daarom complexer dan door eerdere historici is erkend.

Hoewel dit onderzoek maar een tipje van de sluier oplicht in de verhoudingen tussen de zeemogendheden, is het zodoende een goed begin.

Bronnen

Nationaal Archief, Den Haag, Archief van Johan de Witt, raadpensionaris van Holland, 1653-1672, 3.01.17, 7-11.

Nationaal Archief, Den Haag, Archief van Johan de Witt, raadpensionaris van Holland, 1653-1672, 3.01.17, 1662; 1666-1670.

Nationaal Archief, Den Haag, Archief van Johan de Witt, raadpensionaris van Holland, 1653-1672, 3.01.17, 1744-1747.

Nationaal Archief, Den Haag, Archief van Johan de Witt, raadpensionaris van Holland, 1653-1672, 3.01.17, 2830.

Nationaal Archief, Den Haag, Staten van Holland na 1572, 3.01.04.01, 5795-5799.

Bronnenuitgaven

Aitzema, L. van, *Saken van staet en oorlog, in, ende omtrent de Vereenigde Nederlanden. Beginnende met het Jaer 1645, ende eyndigende met het Jaer 1656*. Derde Deel (Den Haag 1669). Beschikbaar via:

<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/aitzema/#page=0&accessor=toc&view=imagePane&source=3&size=931>.

Idem, *Saken van staet en oorlogh, in, ende omtrent de Vereenigde Nederlanden. Beginnende met het Jaer 1657, ende eyndigende met het Jaer 1633*. Vierde Deel (Den Haag 1669). Beschikbaar via:

<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/aitzema/#page=0&accessor=toc&view=imagePane&source=4&size=532>.

Englands gratulation on the landing of Charles the Second, by the grace of God King [sic] of England, Scotland, France, and Ireland, at Dover (Londen 1660) 2. Beschikbaar via:

http://gateway.proquest.com.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/openurl?ctx_ver=Z39.88-2003&res_id=xri:eebo&rft_id=xri:eebo:image:43504:2.

Scheurleer, H., *Brieven, Geschreven ende gewisselt tusschen de Heere Johan de Witt, [...]; Ende de Gevolmagtigden van den staedt der Vereenigde Nederlanden, [...]. Derde Deel. Behelsende de negociatien van de Heer W. Nieupoort, in Engelandt; Beginnende met den 18. December 1654 en eyndegende met den 29. May 1660*. (Den Haag 1724). Beschikbaar via:

<https://books.google.nl/books?id=fWFLAAAACAAJ&hl=nl&pg=PP11#v=onepage&q&f=false>.

Idem, *Brieven, Geschreven ende gewisselt tusschen de Heere Johan de Witt, [...]; Ende de Gevolmaghtigden van den staedt der Vereenigde Nederlanden, [...]. Vierde Deel. Behelsende de negociatien van de Heeren L. de Nassau, S. van Hoorn, M. van Gogh, J. Meerman en J. Boreel, in Engelandt; Beginnende met den eersten July 1660. ende eyndegende met den 27. December 1669.* (Den Haag, 1724). Beschikbaar via:

<https://books.google.nl/books?id=e-RWAAAAMAAJ&hl=nl&pg=PR1#v=onepage&q&f=false>.

Secrete Resolutien van de Edele Groot Mog. Heeren Staten van Holland en Westvriesland, genomen zedert den aanvang van der bedieninge van den Heer Johan de Witt, als Raadpensionaris van den zelven Lande; en door denselfden Heer onderscheidentlyk van de Resolutien van Consideratie, die op zich zelfs een bysonder Werk uitmaken, by een vergadert. Beginnende met den Jare 1653, en eindigende met den Jare 1668. Eerste Deel (Utrecht 1717). Beschikbaar via:

<https://books.google.nl/books?id=NWBLAAAACAAJ&lpg=PP8&dq=secrete%20resolutien%20staten%20van%20holland&hl=nl&pg=PP5#v=onepage&q&f=true>.

Secrete Resolutien van de Edele Groot Mog. Heeren Staten van Holland en Westvriesland, [...]. Tweede Deel. Beginnende met den Jare 1659, en eindigende met den Jare 1668 (Utrecht 1717) Beschikbaar via:

<https://books.google.nl/books?id=NWBLAAAACAAJ&lpg=PP8&dq=secrete%20resolutien%20staten%20van%20holland&hl=nl&pg=RA1-PA7#v=onepage&q&f=true>.

The Diary of Samuel Pepys: Daily entries from the 17th century London diary. Beschikbaar via: <https://www.pepysdiary.com/diary/>.

Wicquefort, A. van, *Histoire des Provinces Unies des Païs Bas, depuis le parfait establissement de cet estat par la paix de Munster. Tome II* (Amsterdam 1864). Beschikbaar via:

https://books.google.nl/books?id=2_tAAAAAYAAJ&hl=nl&pg=PR3#v=onepage&q&f=false.

Idem, *Relation en forme de journal du voyage et séjour que le serenissime et tres-puissant Prince Charles II roy de la Grand Bretagne, &c. A fait en Hollande, depuis le 25. May, jusques au 2 Juin 1660* (Den Haag 1660). Beschikbaar via:

<https://books.google.nl/books?id=NOVjAAAACAAJ&hl=nl&pg=PP1#v=onepage&q&f=true>.

Literatuur

- Broekman, I. & H. Helmers, ‘Het hart des Offraers’ – The Dutch Gift as an Act of Self-Representation’, in: *Dutch Crossing, Journal of Low Countries Studies*, Vol. 31, No. 2 (2007) 223-252. Beschikbaar via:
<https://doi-org.ezproxy.leidenuniv.nl:2443/10.1080/03096564.2007.11730901>.
- Depreter, M., ‘Autour de l’*Intercursus magnus* (24 février 1496). Le rôle de la noblesse « bourguignonne » dans les négociations avec l’Angleterre’, in: *Publications du Centre Européen d’Etudes Bourguignonnes*, vol. 58 (2018) 275-292. Beschikbaar via:
<https://doi-org.ezproxy.leidenuniv.nl:2443/10.1484/J.PCEEB.4.2019015>.
- Franken, M.A.M., *Coenraad van Beuningen’s Politieke en Diplomatieke Activiteiten in de Jaren 1667-1684* (Groningen 1966).
- Geyl, P., *Oranje en Stuart 1641-1672* (Utrecht 1939).
- Groen van Prinsterer, G. (ed.), *Archives ou correspondance inédite de la maison d’Orange-Nassau*, II, V (Leiden 1841). Beschikbaar via:
<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/archives/#page=376&accessor=toc1&source=13&view=>.
- Groenveld, S., *Verlopend Getij. De Nederlandse Republiek en de Engelse Burgeroorlog 1640-1646* (Dieren 1984).
- Haar, C. van de, *De diplomatieke betrekkingen tussen de Republiek en Portugal 1640-1661* (Groningen 1961).
- Israel, J.I., *Dutch Primacy in World Trade, 1587-1740* (Oxford, 1991).
- Idem, *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall, 1477-1806* (Oxford 1998).
- Japikse, N., *De Verwickelingen tusschen de Republiek en Engeland van 1660-1665* (Leiden 1900).
- Idem, *Johan de Witt* (Amsterdam, 1928).
- Idem, *Prins Willem III de Stadhouder-Koning, deel I* (Amsterdam 1930). Beschikbaar via:
https://www.dbnl.org/tekst/japi005prin01_01/.
- Manning, B., ‘The Outbreak of the English Civil War’ in: R.H. Parry (ed.), *The English Civil War and after, 1642-1658* (Londen 1970) 1-21.
- Panhuysen, L., *De Ware Vrijheid: De Levens van Johan en Cornelis de Witt* (Amsterdam 2017).
- Pennington, D.H., ‘The Rebels of 1642’ in: R.H. Parry (ed.), *The English Civil War and after, 1642-1658* (Londen 1970) 22-40.
- Prestage, E., *The diplomatic relations of Portugal with France, England, and Holland from 1640 to 1668* (Watford 1925).

- Oakley, S.P., *War and Peace in the Baltic 1560-1790* (Londen, 1992).
- Rowen, H.H.R., *John de Witt, Grand pensionary of Holland, 1625-1672* (Princeton 1978).
- Idem, *John de Witt, statesman of the "true freedom"* (Cambridge 1986). Beschikbaar via:
<https://doi-org.ezproxy.leidenuniv.nl:2443/10.1017/CBO9780511562785>.
- Schutte, O., *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland 1584-1810* (Den Haag 1976). Beschikbaar via:
<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/schutte/#page=2&accessor=toc&source=2>.
- Idem, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers, residerende in Nederland 1584-1810* (Den Haag 1983). Beschikbaar via:
<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/schutte/#page=2&accessor=toc&source=1&view=imagePane>.
- Smit, C., *De Buitenlandsche Politiek van Nederland. Eerste Deel: De Republiek der Vereenigde Nederlanden* (Den Haag 1945).
- Spencer, C., *Killers of the King: The men who dared to execute Charles I* (Londen 2015).
- Troost, W., *Stadhouder-Koning Willem III: Een politieke biografie* (Hilversum 2001). Beschikbaar via:
<https://books.google.nl/books?id=rCjiaGLzdcC&lpg=PA37&dq=voogdijkwestie%20willem%20III&hl=nl&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>.